

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Öğr. Gör. Dr. Dursun ÖZYÜREK

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Türkçe Bölümü
Ankara/TÜRKİYE
dursunozyurek1@gmail.com

ORCID

**ŞAİR TEZKİRELERİNDEN
HAREKETLE KLASİK TÜRK
EDEBİYATINDA ÂLİM-ŞAİR
PORTRESİ**

PORTRAIT OF SCHOLAR-POETS IN
CLASSICAL TURKISH LITERATURE
BASED ON POET TEZKİRES

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 22.03.2024
Kabul Tarihi: 12.06.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 22.03.2024
Accepted Date: 12.06.2024
Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Özyürek, Dursun. "Şair Tezkirelerinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Âlim-Şair Portresi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîri Özel Sayısı, (Eylül 2024), 300-328.

Özyürek, Dursun. "Portrait of Scholar-Poets in Classical Turkish Literature Based On Poet Tezkires". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîri's Death, (September 2024), 300-328.

10.28981/hikmet.1457317

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Öğr. Gör. Dr. Dursun ÖZYÜREK

ŞAİR TEZKİRELERİNDEN HAREKETLE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ÂLİM-ŞAİR
PORTRESİ*

PORTRAIT OF SCHOLAR-POETS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE
BASED ON POET TEZKİRES

ÖZ

Klasik Türk edebiyatında şairlerin yetiştiği meslek sınıflarının başında ilmiye sınıfı gelmektedir. Buna göre kadılık ve müderrislik başta olmak üzere ilmiye sınıfının çeşitli kademelerinde görev yapan şairler, bir yandan mesleklerini devam ettirirken diğer taraftan kültür ve şiir faaliyetlerinin içerisinde yer almışlardır. Bu anlamda “âlim” ve “şair” kimliklerini bir arada bulunduran bu şairler, klasik Türk edebiyatının gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. İlmiye sınıfından yetişen şairleri “âlim-şair” kavramı etrafında değerlendirmeyi teklif eden bu yazıda, XVI. yüzyıl şair tezkirelerinden hareketle âlim-şairlerin portresi ortaya çıkarılacaktır. İlk olarak “âlim-şair” kavramı açıklanmaya çalışılacak, ardından âlim-şairlerin portresini ortaya çıkaran üç temel özellik üzerinde durulacaktır. “İlim sahibi olma”, “çok yönlü olma” ve “farklı dillerde şiir yazabilme” olarak ele alınan bu özellikler, şura tezkirelerinden alınan örnekler yardımıyla açıklanacaktır. Bu kapsamda *Sehî Bey’in* (ö. 1548) *Heşt-Bihîşt-i*, *Latîf’in* (ö. 1582) *Tezkiretü’s-Şu’arâ’sı*, *Bağdatlı Ahdî’nin* (ö. 1593) *Gülşen-i Şu’arâ’sı*, *Âşık Çelebi’nin* (ö. 1572) *Meşâ’irü’s-Şu’arâ’sı*, *Kınalızâde Hasan Çelebi’nin* (ö. 1604) *Tezkiretü’s-Şu’arâ’sı*, *Beyânî’nin* (ö. 1597) *Tezkiretü’s-Şu’arâ’sı* gibi tezkirelere ve *Gelibolulu Mustafa Âli’nin* (ö. 1600) *Kühü’l-Ahbâr* adlı eserinin tezkire kısmına sıklıkla gönderme yapılacaktır. Bunun yanında tezkirelerde âlim-şairlerle ilgili kullanılan tabir ve ifadeler de değerlendirilecektir. Ayrıca bu yazıda XVI. yüzyıl şair tezkireleriyle ilgili bazı gözlemlere de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, İlmiye Sınıfı, Şair Tezkiresi, Âlim-Şair Portresi.

ABSTRACT

In classical Turkish literature, the scholarly class is a significant professional group that trains poets. In light of this, poets who held positions of authority within the scholarly class—particularly as muderris and kadı—participated in literary and cultural endeavours while still upholding their careers. In this sense, these poets, who combine their identities as scholars and poets, occupy an important place in the development of classical Turkish literature. This article aims to evaluate the poets who grew up in the scholarly class around the concept of ‘scholar-poet’ that will reveal a portrait of the scholar-poets based on the 16th century poet tezkires. First of all, this text aims to explain the concept of scholar-poet and then highlight three key features that define scholar-poets. In this framework, these characteristics, which are considered to be “knowledgeable”, “versatile” and “able to write poetry in different languages”, are explained with the help of examples taken from the poet tezkires. *Sehî Bey’s* (d. 1548) *Heşt-Bihîşt*, *Latîf’s* (d. 1582) *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, *Bağdatlı Ahdî’s* (d. 1593) *Gülşen-i Şu’arâ*, *Âşık Çelebi’s* (d. 1572) *Meşâ’irü’s-Şu’arâ*, *Kınalızâde Hasan Çelebi’s* (d. 1604) *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, *Beyânî’s* (d. 1597) *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, and the tezkire section of *Gelibolulu Mustafa Âli’s* (d. 1600) *Kühü’l-Ahbâr* will be mentioned a lot in this context. In addition, the terms and expressions used in the tezkires about scholar-poets will also be evaluated. This article includes observations about the 16th century poet tezkires.

Keywords: Classical Turkish Literature, Scholarly Class, Poet Tezkire, The Portrait of The Scholar-Poet.

* Bu çalışma Prof. Dr. İsmail Güleç danışmanlığında 2023 yılında tamamladığımız “Klasik Türk Edebiyatında Âlim-Şairler (XV ve XVI. Yüzyıl)” başlıklı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı Prof. Dr. İsmail Güleç Hocama çok teşekkür ederim.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında şairlerin biyografilerine bakıldığı zaman önemli bir kısmının kadılık ve müderrislik başta olmak üzere ilmiye sınıfının çeşitli kademelerinde görev yaptığı göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı döneminde şairlerin yetişmesi bakımından ilmiye sınıfının önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Buna göre ilmiye sınıfında yetişen şairlerin nasıl bir eğitim aldığı, hangi dersleri okuduğu, hangi muhitlerde bulunduğu ve bunun neticesinde nasıl bir portreye sahip olduğu merak uyandıran konular arasındadır. Bu yazının temelini teşkil eden “âlim-şair” kavramı, bu tür sorulardan hareketle ortaya çıkmıştır.

Klasik Türk edebiyatında ilmiye sınıfından yetişen şairleri “âlim-şair” kavramı etrafında değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda “âlim-şair” kavramı, medrese eğitimi görmüş, ilmiyenin çeşitli kademelerinde görev yapmış, özellikle kadılık ve müderrislik gibi görevlerde bulunmuş şairleri belirtmek üzere kullanılmaktadır. Meslekî açıdan ilmiye teşkilatının mensubu olan âlim-şairler, diğer taraftan kültür ve sanat faaliyetlerini yürütmek suretiyle şura zümresine de dâhil olmuşlardır. Böylece “âlim-şair” olarak nitelendirdiğimiz şairler bir taraftan meslekî statüsünü korurken diğer taraftan şiirle ilgilenerek klasik Türk edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sunmuşlardır. Burada ilmiye teşkilatının bir mensubu olmak konusu sadece resmî görevler bakımından ele alınmamalıdır. Dönemi itibarıyla ilmî özellikleri bakımından öne çıkan ve ulemeden sayılan şairleri de bu çerçevede ele almak mümkündür.

Meslekî yönelimleri açısından âlim-şairleri değerlendirdiğimizde, ilmiye teşkilatının doğası gereği kadılık ve müderrislik görevinde bulunanlar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında ilmiyenin üst kademelerinde olup bürokrasinin de bir parçası sayılan kazaskerlik ve şeyhülislamlik görevlerini yürüten âlim-şairler vardır. Diğer taraftan Osmanlı eğitim sisteminde farklı düzeylerde talebeler için kullanılan “danişment” ve “muit”lik yapan şairler ile müftülük görevinde bulunmuş şairler de bu kapsamda sayılabilir.

Âlim-şairleri sabit ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bir zümre olarak değerlendirmemek gerekir. Bazı âlim-şairlerin zamanla ilmiye mesleğinden kalemiye ve seyfiye gibi farklı meslek gruplarına geçtiği veya ilim yolundan tamamen uzaklaşıp tasavvufa meylettği bilinmektedir. Ayrıca az sayıda da olsa farklı meslek gruplarından ilmiyeye sonradan geçip önemli mevkilere gelen âlim-şairler bulunmaktadır. Bunların yanında ilmiye sınıfından yetişen şairleri “âlim-şair” kavramı etrafında toplarken bunun karşılığında “bürokrat-şair”, “esnaf-şair” veya “asker-şair” gibi farklı meslek sınıflarından yetişen şairlerin de olduğunu belirtmek gerekir.

İlmiye sınıfı, şairlerin yetişmesi bakımından önemli bir kaynak konumundadır. Buna göre ilmiye sınıfından yetişen şairler hem nicelik hem de nitelik bakımından klasik Türk edebiyatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Mustafa İsen’in şair tezkirelerinden hareketle yaptığı çalışmalara göre yüzyıl

ayrımı gözetmeden şairlerin en çok tercih ettiği mesleklerin başında kadılık ve müderrislik meslekleri gelmektedir. Bu anlamda İsen “kadı, müderris, naip, danışment, kazasker, şeyhülislam” gibi ilmeye mensuplarını bir arada değerlendirdiğinde ilmiye sınıfının şairler arasında %36 gibi bir oranla birinci sırada geldiğini belirtmektedir (2010, 195-198). Dolayısıyla âlim-şairlerin oranı yüzyıllara göre değişmekle beraber şairler arasında diğer meslek sınıflarına göre belirleyici bir noktada yer almaktadır.

Âlim-şairleri daha yakından tanıyabilmek için “ulema” kavramının muhtevasına ve ulemanın görev sahasına detaylı bir şekilde bakmak gerekir. “Ulema” eğitim, hukuk, fetva, diyanet ve zaman zaman bürokraside sorumluluk üstlendiği gibi bazen de resmî bir görev almadan tamamıyla kendisini hususi olarak toplum hizmetine adanmış ilim erbabı için kullanılmaktadır. Ulema gelenek ve imtiyazlarını genellikle iyi koruyan, temsil ettiği hukukî ve dinî formasyondan dolayı toplumun her kesiminde etkili olan önemli bir zümredir (İpşirli, 2021, 4). Ulemanın görev sahasına baktığımızda açık bir şekilde çeşitlilik göze çarpmaktadır. Buna göre ulemanın “tedrîs, kazâ ve iftâ” olmak üzere genel hatlarıyla üç temel görevi bulunmaktadır. “Tedrîs”, yani medresede müderrislerin üstlendiği eğitim öğretim faaliyeti, “kazâ” yetkisi haklıyla haksızı ayırt etmek için kullanılan hukukî fonksiyon, “iftâ” ise danışma niteliğinde fetva vermektir (Beyazıt, 2014, 7). Ulemanın görev sahasındaki bu çeşitlilik âlim-şairleri çok yönlü bir şekilde yetiştirmeye sevk etmekle birlikte onları pek çok göreve hazır bir bürokrat hâline getirmektedir. Nitekim Abdurrahman Atçıl (2019), Osmanlı döneminde bürokrasinin bir parçası hâline gelen ulema için “âlim-bürokrat” tabirini kullanmaktadır.

Âlim-şair kavramı kelime düzeyinde ilmiye sınıfından yetişen şairleri belirtmek üzere kullanılmasına rağmen müstakil bir mesele ve tartışma konusu olarak ele alınmamıştır. Bu çalışmanın kaynağını teşkil eden doktora tezinde bir kavram olarak öne sürülmeden önce muhtelif çalışmalarda sadece tanımlayıcı bir kelime olarak kullanılmıştır. Mesela Halil İncalıcık’ın *Has-Bağçede ‘Ays u Tarab* adlı kitabında “Selim’in musâhibi âlim-şair Hâlimi Çelebi’nin yaşamı...” (2018, 373) şeklinde bir âlim-şairi tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Aslı Niyazioğlu’nun *17. Yüzyıl İstanbul’unda Rüyalarda ve Hayatlar* adlı çalışmasında “Atâyî’nin çağdaşları onun bu âlim-şairler grubuna dâhil olma iddiasını nasıl karşılıyordu?” (2020, 49) şeklinde bir zümre olarak geçmektedir. Olcay Kocatürk’ün konuyla ilişkili olan *Şairin İlimle İmtihanı* adlı kitabında ise “Tam da bu iki kimliğinin (âlim ve şair) gereğine uygun olarak, fikir ve his faaliyetlerinin merkezinde yer alan ‘marifet’e erişme amacını, bazen âlimane bazen şairane...” (2020, 220) farklı şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla daha önceki çalışmalarda âlim-şair ifadesi farklı yönleriyle kullanılmasına rağmen müstakil bir mesele ve kavram olarak detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bunların yanında ilmiye sınıfının üst düzey

görevlilerinden şeyhülislamlık yapmış şairlerle ilgili hususî çalışmaların yapıldığı ve “şeyhülislam şair” ibaresinin kullanımda olduğu söylenmelidir¹.

Âlim-şair kavramının izlerini klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından sayılan şair tezkirelerinde sürdürdüğümüzde farklı sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Tezkire müellifleri ilmiye sınıfından yetişen şairleri belirli terkip ve tabirlerle zikretmiş, onların meslekî statülerine göndermelerde bulunmuştur. Hatta ilmiyeden yetişen şairlerden kazaskerlik veya şeyhülislamlık gibi önemli görevlerde bulunanlar başta olmak üzere onlarla ilgili özenli bir dil kullanıldığı ve kelimelerin ilmiyeyle ilgili hususları çağrıştıracak şekilde seçildiği söylenebilir. Bu çalışma kapsamında özellikle XVI. yüzyıl şair tezkireleri mercek altına alındığında Sehî Bey (ö. 1548) ve Bağdatlı Ahdî'nin (ö. 1593-94) âlim-şairlere hususî bir bölüm ayırdığı da görülmektedir. Nitekim Sehî Bey *Heşt-Bihişt* adlı tezkiresinde “4. Tabaka”yı, Bağdatlı Ahdî ise *Gülşen-i Şu'arâ* tezkiresinde “2. Ravza”yı âlim-şairlere ayırmaktadır. Sehî Bey “Tabaka-i Çihârüm” bölümünde “Dördüncü tabaka bihiştinde meclis idüp fazilet gülistânında ma'ânî güllerin çîn iden ve ilm ü ma'rifet bûsitânında ezhâr-ı fezâyil-i reyâhîn diren fuzalâ ve ulemâ...” (2017, 52) sözleriyle bu kısmı fazıl ve âlim kişilere ayırdığını belirtmektedir. Bağdatlı Ahdî ise 2. Ravza'nın başında “Mevâlî-i 'izâm ve 'ulemâ-yı fihâm ve müderrisîn-i nîk-nâm güftârındandır” (2009, 50) sözleriyle bu kısmı üst düzey ilim adamları ve meşhur müderrislere ayırdığını açıklamaktadır.

Sehî Bey ve Bağdatlı Ahdî'nin tezkireleri bölümlendirmesiyle ilgili bu tutumları ilmiye sınıfından yetişen şairlere dair bir farkındalık olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Dönemin diğer tezkirelerine bakıldığında ise âlim-şairlerle ilgili şu ifadeler rastlamak mümkündür: “Ulemânun şu'arâsından ve şu'arânun fuzelâsındandır.” (Latîfi, 2017, 171); “Kuzât tâyifesinden ve ehl-i 'ilm zümresinden...” (Latîfi, 2017, 192); “Mevlânâ-yı müşârün ileyh Sofya'dan 'ulemâ zümresinde ezkiyâdan ve sulehâ fırkasında asfiyâdandır.” (Âşık Çelebi, 2010, 1524); “Lâkin mevâlî'nün mevâlîsindendir ve bu tâ'ife-i 'âlnün 'ilm ü kemâlle müte'âlisindendir.” (Kınalızâde, 2017, 681); “Kuzâtun şânlularındandır.” (Beyânî, 2017, 32); “Zümre-i kuzâtun zî-şân olanlarındandır.” (Gelibolulu Mustafa Âlî, 1994, 206). Dolayısıyla diğer tezkire müellifleri her ne kadar âlim-şairlere ayrı bir bölüm ayırmasalar da onların meslekî statüsüne dair göndermede bulunmuşlar ve onları diğer şairlerden ayıran ifadelerle yer vermişlerdir.

Âlim-şairlerin yetişip gelişmesinde ilmiye aileleri, akrabalık ilişkileri, medrese eğitimi, hoca-talebe ilişkisi ve kültür muhitleri olmak üzere çeşitli etkenler rol oynamıştır. Medrese eğitimi ve müfredatı sayesinde ilmî kişiliklerini geliştiren âlim-şairler, diğer taraftan medrese dışında çeşitli muhitlerde bulunarak farklı açılardan kendilerini geliştirmişlerdir. Buna göre medrese müfredatı çerçevesinde fıkıh, tefsir, kalam, hadis ve belagat gibi ilimlerde ilerleyen âlim-şairler, bir yandan meslekî kariyerlerini inşa ederken

¹ Konuyla ilgili Ali Fuat Bilkan ve Yusuf Çetindağ'ın (2006) *Şeyhülislam Şairler* adlı kitabı burada zikredilebilir.

diğer taraftan da edebî şahsiyetlerini besleyecek muhitlerde ve çevrelerde bulunmuşlardır. Bununla ilişkili olarak âlim-şairlerin portresini açıklarken pek çok konuya temas etmek yerinde olacaktır.

Âlim-şair kavramının kapsam ve sınırları yukarıda bahsi geçen hususlar çerçevesinde belirlendiğine göre, âlim-şair portresini ortaya çıkaran temel özellikler bu minvalde açıklanabilir. Nitekim elinizdeki yazıda XVI. yüzyıldaki şair tezkirelerinden hareketle âlim-şair portresini ortaya çıkaran ve onlarda yaygın olarak görülen üç temel özellik üzerinde durulacaktır. “İlim sahibi olma”, “çok yönlü olma” ve “farklı dillerde şiir yazabilme” olarak belirlenen bu hususiyetler, tezkirelerden alınan çeşitli örneklerle detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

1. İlim Sahibi Olmak

Âlim-şairi tanımlayan ve niteleyen en önemli hususlardan birisi ilim sahibi olmasıdır. Âlim-şairdeki ilmî birikim sadece temel eğitim sürecinden geçmesi ile açıklanamaz. Bunun aksine âlim-şairlerde “ilimle meşgul olma” durumu bir mizaç hâline dönüşmüştür. İlim veya bilgi sahibi olmak, bu yolda bir merak ve çaba göstermek, kabiliyet geliştirmeye çalışmak ve çeşitli ilim sahalarında ileri düzeyde olmak hemen hemen bütün tezkire yazarlarının şairlerle ilgili bahsettiği değer ölçülerinin başında gelmektedir. Bu hâl ve vasfa sahip şairlere karşı takınılan saygılı tavırlar ve kullanılan övgü dolu ifadeler de bu önem derecesini açıkça göstermektedir (Tolasa, 2002, 75). Ayrıca âlim kimliğinin yanı sıra şairliği de olan veya iyi bir şair olmasının yanı sıra ilmî durumu ve bilgisi de yerinde olan şairler takdir ve tasvip edilmekte; her ne kadar “cahil olan şairler” yerilse de bizzat şairlik için ilmi şart sayan bir durumla karşılaşmamaktadır (Tolasa, 2002, 81). Buna göre her ne kadar sıradan bir şair için ilmî birikim şart koşulmasa da âlim-şairin bu konuda ilerlemesi ve kendisini geliştirmesi önemli bir fark olarak belirmektedir.

“İlim” ile “şiir” kavramları arasındaki yakınlık, âlim-şairin bu iki konuya olan yatkınlığını açıklayabilmektedir. Nitekim modern dünyadaki yaygın kanaatin aksine, “ilim” ve “şiir” kavramları klasik düşüncede genellikle birlikte müzakere edilmektedir. Bu iki kavram arasındaki kadim ilişki ve tartışma, bu bölümün sınırlarını aşacağı için ikisi arasındaki etimolojik ilişkiye vurgu yapmakla yetinilecektir. Buna göre “şiir” kelimesinin kaynak dil olan Arapçada karşılıklarına bakıldığında “bilmek/bilgi” ve “anlamak” kelimelerinden beslenir; bu da şiir kelimesinin “şuur”la olan etimolojik ilgisini göstermesinin yanında “şiir” ile “ilim” kavramları arasında kurulan köprüye işaret etmektedir (Kocatürk, 2020, 30). Nitekim ikisinin de hakikate yöneltici olma vasfı ortaklık sağlasa da hakikati arama ve sunma biçimleri konusunda farklılık taşıdığı da söylenmelidir (Kocatürk, 2020, 47). Böylece “bilgi” ve “bilim” gibi kavramlar her ne kadar bugün “şiir” ve “edebiyat”tan farklı hususiyetlermiş gibi gösterilse de İslam ve Osmanlı düşünce geleneğinde bu iki kavramın aynı kaynaktan beslendiği ve şairlerin de bu düşünce yapısıyla hareket ettiği belirtilmelidir.

Şuara tezkirelerinin mukaddime kısımlarına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında şairin aynı zamanda ilim sahibi olması gerektiğiyle ilgili konular üzerinde durulmaktadır. Tezkirelerin mukaddime kısımlarında yürütülen “ilim” ve “şiiir”le ilgili tartışmalar; şiiirin *Kur’ân* ve hadisler ışığında meşrulaştırılma çabası; sultanların ilim adamları ve şairleri himaye etmesi konularında sunulan bilgiler dikkat çekmektedir. Özellikle Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde bu konuların ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı ve şairlerin biyografik bilgilerini vermeden önce bu konularda bir zemin hazırlandığı söylenmelidir. Bununla ilişkili olarak Âşık Çelebi mukaddime kısmında “Şi’rün ma’nâsı lügatde ‘ilm-i dakîk olduğu cihetden ‘ilm ile müterâdîdür.” (2010, 121) diyerek “şiiir” ile “ilm” kavramlarının birbiri ardına gelen ve eş anlamlı kelimeler olduğunu söylemektedir. Şiiirin faydalı yönleri ve ilmî meseleler konusunda nerede konumlandırılacağını da tartışan Âşık Çelebi, çeşitli örnekler ve alıntılarla şiiiri meşrulaştırmaya ve itibarını yükseltmeye çalışmaktadır. Benzer konular özellikle divan dibaceleri ve mesnevilerin sebeb-i telif kısımlarında da müzakere edilmektedir.

Âşık Çelebi *Dîvân*’ında yer verdiği bir beyitte kendisinin sadece “şiiir ve nesirle” ilgilenmediğini aynı zamanda “fazilet, kemal, ilim ve irfan” konularında da bilgi sahibi olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

Yalnız şi’r ü inşâdan dem urmaz Âşık-ı şeydâ

İder hem da’vâ-i fazl u kemâl u ‘ilm ü ‘irfânı (Âşık Çelebi, 2017, 19)

Burada bir âlim-şair olarak Âşık Çelebi’nin şiiir ve nesrin yanında “fazilet, kemal, ilim ve irfan” konularına dikkat çekmesi önemlidir. Dolayısıyla kendisiyle ilgili böyle bir meziyeti zikretmekte ve bu faaliyetleri bir bütün olarak değerlendirmektedir.

XVI. yüzyılın önemli âlim-şairlerinden olan Nev’î Efendi’nin (ö. 1599) Sadrazam Koca Sinan Paşa’ya (ö. 1596) yazdığı ders içerikli bir mektubunda şairin aynı zamanda ilim ehli olması gerektiğiyle ilgili tartışma yürütülmektedir². Bu mektupta yukarıdaki misallere benzer şekilde “ilim” ile “şiiir”in aynı anlama geldiğinden söz edilerek şiiiri ve şairi meşrulaştırma çabası gözlemlenmektedir. Nev’î Efendi, Sadrazam Sinan Paşa’ya ders veren bu mektubunda şiiiri ilim, mantık, dil, âyet, hadis, sünnet, gelenek ve insan yaratılışına dayanarak savunmaktadır (Kortantamer, 1991, 221). Nev’î şiiirin savunmasını yaparken yer yer şiiirin ne olduğu konusuna da değinmektedir. Bu sebeple onun bu ifadeleri edebiyat teorisi açısından da dikkate değerdir (Kortantamer, 1991, 223). Dolayısıyla tezkire mukaddimeleri, dibaceler ve mesnevilerin sebeb-i teliflerinin yanında bu türden mektup ve yazışmalar da şairlerin poetikasını ve edebiyat eleştirisini anlamamıza yardımcı olmakta, “ilim” ile “şiiir” arasında kurulan çeşitli ilişkilere ışık tutmaktadır.

² Mektubun metni Nev’î Efendi’nin oğlu Atâyî tarafından yazılan *Şekâik Zeyli*’nde yer almış (2017, 1147-1150) ve Kortantamer (1991) tarafından da incelenmiştir.

Şuara tezkirelerinde “ilme meşgûl”, “ulûmu tertib üzere görmek”, “tarîk-i ilme sülûk”, “ulûm-ı zâhiri kesb etmek”, “câmi-i ulûm u fûnûn”, “makâm-ı tahsîl ü tekmîlde”, “ilmiyle âmil”, “tarîk-i ilmi aslınca görmek” ve “tahsîl-i ilm ü kemâlde” gibi tabir ve ibareler şairlerin belli bir eğitim sürecinden geçtiğini göstermektedir. Söz konusu ifadeler özellikle âlim-şairlerde görülen “ilim sahibi olma” ve her zaman “ilimle meşgul olma” durumlarını açıklamak üzere kullanılmaktadır. Bu ifadeler Sehî Bey, Latîfi ve Ahdî Çelebi gibi tezkire yazarları tarafından yer yer genel ve soyut anlamlarda kullanılsalar da Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi müellifler tarafından somutlaştırılmakta ve çeşitli örneklerle detaylı bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca şuara tezkirelerde “ilim” kelimesi ile günümüzdeki “bilim” veya “bilgi” kelimelerinden tam olarak hangisinin kastedildiği tam olarak anlaşılammamaktadır. Bazı yerlerde bunların genel anlamlarda kullanıldığı, bazı yerlerde ise bunlara özel anlamlar yüklendiği söylenmelidir (Tolasa, 2002, 76-77).

Âlim-şairin ilim sahibi olduğunu ve dönemin standart eğitim sürecinden geçtiğini tarif eden en önemli tabirlerden birisi “ulûm tertîb üzere görmek” ifadesidir. Söz konusu tabir Fâtih Sultan Mehmed’in (salt. 1444-1446, 1451-1481) düzenlediği tedris kanununun mevcudiyetine, yürürlükte olduğuna ve ilimlerin belirli bir tertibe göre okutulduğuna delalet etmektedir (İzgi, 2019, 64). Bu anlamda “ulûmu tertîb eden” şair, medrese müfredatında tabi olmuş ve belirli kitapları “başlangıç-orta-ileri” düzeylerinde tamamlamış olmalıdır. Sehî Bey’in ilmiyeden yetişen şairleri ayırmak üzere bu tabire yer verdiği, bu gibi şairleri “ehl-i ilmdendir” veya “ehl-i ilm tayifesindedir” diyerek nitelendirdiği görülmektedir. Mesela XV. yüzyılın sonlarında vefat eden Cihânî’yi (ö. 1512-20[?]) “Ehl-i ‘ilmdendir. Anadolu vilâyetindedir. ‘Ulûmı tertîb üzre görmüştür.” (2017, 155) diyerek tanıtmaktadır. Ayrıca XVI. yüzyılın başka bir âlim-şairi olan Nikâbî’yi (ö. 1533-34[?]) de “Ulûmı tertîb üzre görmüş fâzıl u kâmil hoş-tab’ kâdı olmuş kişidir.” (2017, 162) diyerek benzer şekilde takdim etmektedir. Dolayısıyla her iki şairin de dönemin medrese eğitimini tahsil ettiği ve eğitimini belirli bir düzen dahilinde tamamladığı anlaşılmaktadır.

“Ulumu tertîb üzere görmek” ifadesinin yanında farklı tabirlere de yer veren Sehî Bey, ilim sahibi olan şairlere ayrı bir değer göstermektedir. Mesela XV. yüzyılın önemli şairlerinden olan ve daha çok kasideleriyle şöhret bulan Ahmed Paşa’yı (ö. 1496-97) “Kendüsi ulûm-ı zâhiri kesb itmiş zû-fûnûn sâhib-fezâyil ehl-i dil...” (2017, 25) şeklinde tarif etmektedir. Müderris, kadı ve kazaskerlik gibi önemli görevlerde bulunan Ahmed Paşa’nın Fâtih Sultan Mehmed’e (salt. 1444-1446, 1451-1481) hocalık yaptığı ve onun üzerinde etki bıraktığı ayrıca belirtilmektedir. Böylece “ulûm-ı zâhiri kesb eden” âlim-şairin ilim sahibi olması ve bu donanımlarıyla ilmiye sınıfında yükselmesi dikkate değerdir.

Latîfi Tezkiresi’nde de şairlerin ilim sahibi olması ve bu meziyetlerini geliştirmeye çalışmasıyla ilgili ifadeler oldukça fazladır. Şairlerin kadı, müderris veya şeyhülislam görevlerinde bulduklarını özellikle belirten

Latîfî, saygı gösterdiği şairler için “ilmiyle âmil” notu düşebilmektedir. Bu minvalde XV. yüzyıl âlim-şairlerinden Nûrî-i Kâdî’yı (XV. yy) “Kısm-ı kuzâtda ‘ilmiyle ‘âmil bir ‘âlim-i Rabbânî ve ‘ulûm-ı fetvâda Nu‘mân-ı sâni ve fûnûnun ekserinde kâmil kimesne idi.” (2000, 549) sözleriyle takdim etmektedir. Burada şairin “kadı sınıfından”, “ilmiyle amel eden” ve “fenlerin çoğunda başarılı” birisi olduğu zikredilmektedir. Benzer şekilde Gelibolulu Sürûrî (ö. 1562) de “Ulûm-ı ‘âliyenün ve fûnûn-ı mu‘teberenün ekserinde bî-bedel...” (2000, 301) sözleriyle “yüksek ilimlerde ve muteber fenlerde eşsiz bir kimse” olarak tasvir edilmektedir.

XV. yüzyılın çok yönlü âlimlerinden olan Molla Lutfî (ö. 1495) de çeşitli açılardan methedildikten sonra ondaki “külli olma durumunun” aynı asırda yaşayan kişilerde olmadığından bahsedilmektedir: “Bir mertebede câmi’-i ‘ulûm u fûnûn idi ki anda olan külliyyet mu‘âsırlarında yogıdi ve şi’r ü kasîdede ‘asrının Hassân u Selmânı idi.” (2000, 482). Buna göre “câmi’-i ‘ulûm u fûnûn” olarak nitelendirilen âlim-şair, şiir ve kaside sahasında ise meşhur şairlerle karşılaştırılmaktadır. Dolayısıyla Latîfî şairleri sınıflandırırken ilmiyedeki başarılarına ve çok yönlü yapılarına özellikle gönderme yapmakta, ayrıca âlim-şairlerle ilgili daha seçkin kelimeler kullanmaktadır.

Bağdatlı Ahdî *Gülşen-i Şu‘arâ* tezkiresinde âlim-şairlerin ilmî kişilikleriyle ilgili bilgiler paylaşmakta ve bu bilgiler çoğunlukla Sehî Bey ve Latîfî tezkiresinde olduğu gibi genel ifadelerle dayanmaktadır. Bu minvalde şairlerin kadı, müderris veya mevâlî zümresine mensup olduğunu dile getiren Ahdî, onların ilim sahibi olmasına kısaca değinmektedir. Mesela Cevrî Çelebi’nin (ö. 1585) kadı zümresinden olduğunu ve “zahir ilimlerde gayret gösterdiğini” şu şekilde söylemektedir: “Kuzât zümresindendir. ‘İlm-i zâhire cidd ü cehd idüp bir mikdâr tahsîl ü tekmîl itmişdür.” (2009, 122). Benzer şekilde müderris sınıfından asıl adı İbn-i Yemîn olan Cevherî’yi (ö. 1582-90[?]) “Zümre-i müderrisîndendir. ‘Ömr-i latîfin ve evkât-ı şerîfin mütâla’a-i ‘ilme sarf itmek üzredür.” (2009, 120) şeklinde takdim etmektedir. Nitekim burada da âlim-şairin vaktinin çoğunu ilme sarf ettiği ve bu yolda kendisini geliştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Bağdatlı Ahdî tezkiresinde yukarıdaki örneklerde olduğu gibi âlim-şairlerin ilmî durumlarıyla ilgili bilgilerin genel ifadelerle de olsa paylaşıldığı anlaşılmaktadır.

Âşık Çelebi; Sehî Bey, Latîfî ve Ahdî’den farklı olarak âlim-şairlerin ilmî hayatıyla ilgili daha detaylı bilgiler paylaşabilmektedir. Nitekim onun tezkiresinde âlim-şairlerin kimlerden eğitim gördüğü, kimden mülâzım olduğu ve ilişki ağlarıyla ilgili farklı içerikte bilgiler bulmak mümkündür. Mesela Molla Çelebi unvanıyla da tanınan kadı ve kazaskerlik görevlerinde bulunan Vusûlî (ö. 1590) ile ilgili bilgiler paylaşılırken onun “ulûm-ı mütedâvileyi ‘ale’t-tertîb” gördüğü ve Anadolu kazaskeri Mehmed Çelebi’den mülâzım olduğu anlatılmaktadır:

Tahsîl-i kemâlât-ı melekîyye ve tekmîl-i melekât-ı külliyyede neşv ü nemâ bulup ‘ulûm-ı mütedâvileyi ‘ale’t-tertîb görüp Mîrim Kösesi merhûm Mehmed Çelebi’den Anadolu kâzî-‘askeri iken mülâzım oldılar. (2010, 564)

Burada Sehî Bey'de sözünü ettiğimiz “ulûmu tertîb üzere görmek” tabirinin farklı bir şekilde kullanıldığı ve âlim-şairin dönemin eğitim sürecini tamamladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca “tahsîl-i kemâlât-ı melekiyye ve tekmîl-i melekât-ı külliyyede” yetişmesi âlim-şairin bütünlüklü bir eğitim sürecinden geçtiğini ve çeşitli melekeler kazandığını göstermektedir.

Âşık Çelebi'nin âlim-şairin ilim sahibi olmasıyla ilgili en çok kullandığı ifadelerden bir diğeri “tarîk-i ilme sülûk etmek” tabiridir. Nitekim bu ifade de “ilim sahibi olmanın” bir mizaç hâli ve uzun bir yol olduğuna delalet etmektedir. Ahdî tezkiresinden örnek verdiğimiz Cevherî (ö. 1582-90[?]), benzer şekilde Âşık Çelebi tezkiresinde de sürekli ilimle meşgul olan ve “tarîk-i ilme sülûk”u olan birisi olarak takdim edilmektedir:

Tarîk-i 'ilme sülûk idüp Pervîz Efendi'den olan mülâzımından ve şeb ü rûz tekmîl-i hulk u hisâl ve tahsîl-i 'ilm ü kemâle kûşîş idüp ifâde-i 'ulûm ve ifâza-i fûhûma müdâvimîndendir. (2010, 501)

Ayrıca Âşık Çelebi, onunla ilgili dönemin başka bir âlim-şairi Pervîz Efendi'den (ö. 1579) mülâzım olduğu bilgisini de paylaşmakta ve onun ilim sahibi olmasını seçkin kelimelerle ifade etmektedir.

Âşık Çelebi eğitim sürecine o kadar önem vermektedir ki Nevâlî Çelebi'yle (ö. 1595) ilgili kısımda “*Evvelu mâ lezime li'l-insâni* ki tahsîl-i 'ilm ü ma'rifetdür, tab'-ı vakkâd-ı nakkâdı ana iştigâl itmişdür.” (2010, 897) satırlarıyla “insan için gerekli ilk şeyin ilim ve marifet tahsili” olduğunu söylemektedir. Bu anlamda ilim ve marifet tahsilini bir arada kullanan Âşık Çelebi, âlim-şairin tabiatını bu yola sarf ettiğinden bahsetmektedir. Başka bir yerde Sehî Bey'in terminolojisine gönderme yapan Âşık Çelebi, Celîlî'nin (ö. 1569-70) eğitim sürecini tamamladığını şu şekilde ifade etmektedir:

'Unfuvân-ı şebâbda tahsîl-i 'ulûma sülûk idüp tarîk-i mu'tâda revân olup gayet-i hareketin hîdmet-i mevâlî-i mütekâ'idine irgürmişdür. Sehî Beg istilâhınca tarîkin tekmîl idüp dersin görmüşdür. (2010, 480)

Söz konusu alıntıda görüldüğü üzere Celîlî için “Sehî Bey'in istilâhınca tarîkin tekmil ettiğini” belirten Âşık Çelebi, çeşitli tabirlerle onun iyi bir eğitim sürecinden geçtiğini anlatmaktadır. Ayrıca “emekli mevâlînin hizmetinde” bulunduğu bu satırlarda zikredilmektedir. Bunun yanında Harun Tolasa'nın sözünü ettiği XVI. yüzyıl tezkireleriyle ilgili bir terminolojinin mevcut olduğu düşüncesi (2002, 64), Âşık Çelebi'nin Sehî Bey'in kullandığı istilâhlara gönderme yaptığı bu satırlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tezkire yazarları şairlerin ilim sahibi olmasıyla ilgili durumları anlatırken benzer tabir ve ifadelerle başvurmaktadır.

Kınalızâde tezkiresine baktığımızda dönemdeki tezkirelere benzemekle birlikte Kınalızâde Hasan Çelebi'nin anlattığı kişinin ilmî seviyesine göre kelimelerde oldukça seçici olduğu, anlattığı kişinin mesleğine ve mahlasına göre mecazi yapıyı kurguladığı söylenebilir. “Tarîk-i ilme sülûk/sâlik” olmak tabirini de kullanan Kınalızâde, âlim-şairlere ayrı bir ehemmiyet göstermekte ve onlarla ilgili detaylı bilgiler paylaşmaktadır.

Mesela XVI. yüzyıl şairlerinden Muzaffer Ayânî Efendi'yi (ö. 1611) tanıtırken onun ilim yolunda devam ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Tarîk-i 'ilme sâlik olup mülâzım olduktan sonra hidmet-i medârise-i 'ulûma kâ'im olmuştur. Kalem-i dü-zebân vasf-ı hâl ü şânın bu cerîde-i 'irfânda beyân u 'iyân itdükde İstanbulda kırk akçe medreseden ma'zûl idi. (2017, 624)

Burada âlim-şairin "tarîk-i ilme sâlik olduğunu" belirten Kınalızâde, onu tanıtırken "iyân" ve "beyân" kelimelerini özellikle kullanmaktadır. İlimyede önemli yerlere gelen 'Ayânî/'İyânî, Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra kadılık görevinde de bulunmuştur. Kınalızâde ilmî kişiliği bakımından önemli gördüğü bu kişiyi mahlasını çağrıştıracak kelimelerle zikretmektedir.

Kınalızâde müderris ve kadılık görevlerinde bulunan âlim-şair Vekil Sinanzâde Nihâlî'yi (ö. 1618) anlatırken onun "Makâm-ı tahsîl ü tekmîlde dâ'imü'l-'ukûf" olduğunu söylemektedir:

Makâm-ı tahsîl ü tekmîlde dâ'imü'l-'ukûf olmagla fezâ'il ü kemâlât ile ma'rûf u mevsûf âftâb-ı ma'ârif-i mütekâsiresi lâmi' ü rahşân ve mahâsin-i bâtine vü zâhiresi gün gibi zâhir ü 'iyân olup nihâl-i zât-ı bâ-kemâli bûstân-ı fezâ'il ü ma'ârifde pür-berg ü bâr olmuş ve kasr-ı vücûd-ı felek-misâli envâ'-ı kemâlât u letâ'ifle pür-nakş u nigâr olmuştur. (2017, 876)

"Makâm-ı tahsîl ü tekmîlde dâ'imü'l-'ukûf olmak" ifadesiyle ilim yolunda süreklilik ve bu yola çekilmeyi anlatan Kınalızâde, "fezâil, kemâlat, ma'rûf, lâmi', rahşan, nihâl, bûstân" vs. gibi kelimelerle anlatımı güçlendirmekte ve onun ilim sahibi olduğunu anlatmaktadır. Böylece âlim-şairin hem ilmiye ile olan irtibatı güçlü bir şekilde tasvir edilmekte hem de ilmî yolculuğu sırasında kazandığı özellikler zikredilmektedir.

Kınalızâde, abartılı ve övgü dolu ifadelerle yer vererek âlim-şairin ilmî bakımdan üstün özelliklerine değinmektedir. Mesela XVI. yüzyılın çok yönlü şairlerinden birisi olan Fevrî (ö. 1571), "Lâkin mevâlînün mevâlîsindendür ve bu tâ'ife-i 'âlnün 'ilm ü kemâlle müte'âlîsindendür." (2017, 681) şeklinde takdim edilerek mevleviyet sahibi, önemli bir isim olduğu dile getirilmektedir. Nitekim devrin en önemli medreselerinde görev yapan Fevrî, Şam kadılığı da yapmıştır. Bu konular hakkında da detaylı bilgiler sunan Kınalızâde, onun "ilm ve kemâl konusunda yüceldiğini" söyleyerek ondan övgüyle söz etmektedir. Dolayısıyla Kınalızâde âlim-şairlerin ilmî konularda ileri olma özelliğini birkaç kelimeyle geçiştirmemekte, onları en seçkin kelimelerle ve mecazlarla tasvir etmekte, yer yer onların ilmî kariyerleriyle alakalı detaylı bilgiler de sunabilmektedir.

Kınalızâde Tezkiresi'nin özeti mahiyetinde olan Beyânî'nin Tezkiretü's-Şu'arâ'sı, XVI. yüzyılın son tezkiresi olup Kınalızâde tezkiresinde bulunmayan 5 şairi (Hakanî, Hâletî, Hızrî, Mu'îdî, Meylî) ihtiva etmektedir (Solmaz, 2017, 6). Beyânî'nin Kınalızâde tezkiresini özetlerken hangi bilgileri verdiği ve nelerin üzerinde durduğu önemli bir husustur. Kendisi de kadılık ve müderrislik yapan Beyânî'nin âlim-şairlere ayrı bir önem verdiği, şairlerle

ilgili âlim, kadı, müderris veya varsa mevleviyet durumu gibi özellikleri belirttiği söylenmelidir. Bazı şairleri oldukça kısa bilgilerle geçiştiren Beyânî, dönemi itibarıyla öne çıkan âlim-şairlere daha fazla yer vermektedir. Beyânî şairleri “kadı” veya “müderris” zümresi şeklinde kısaca tanıttığı gibi Molla Lutfî (ö. 1495) örneğinde olduğu üzere detaylı bilgiler de vermektedir:

Merhûm Sinân Paşa’dan ulûm-ı [‘âliye] ve fûnûn-ı [‘âliye] tahsîl idüp merhûm Âlî Kuşçî Acem’den geldükde telemmüz idüp ulûm-ı riyâziyyeyi tekmiîl itmişdi. Niçe medârise müderris olup müdârese itdükden sonra Sahna ba’dehû Burusa’da Murâdiyeye vâsıl olmuşdur. (2017, 168)

Burada XV. yüzyılın çok yönlü âlimlerinden Molla Lutfî ile ilgili bilgiler paylaşan Beyânî, her ne kadar bunları Kınalızâde’den özetlemiş olsa da onun kimlerden eğitim aldığı ve nerelerde görev yaptığıyla ilgili bilgileri atlamamıştır. Dolayısıyla *Beyânî Tezkiresi* her ne kadar özet mahiyette olsa da bu tezkirede âlim-şairlerle ilgili dikkat çeken hususlar paylaşılmış, ilmiyede yetişen şairlerin bu kimlikleri üzerinde durulmuş ve yeri geldikçe onların ilmî kariyerleriyle ilgili konulara da temas edilmiştir.

Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Künhü’l-Ahbar* adlı genel tarih kitabında şairlerle ilgili paylaştığı bilgiler şüara tezkireleriyle büyük bir benzerlik taşımaktadır. Diğer tezkirelerle birlikte değerlendirebileceğimiz bu biyografik bilgilere baktığımızda, âlim-şairlerin eğitim ve meslek durumuyla ilgili konulara yer verildiği görülmektedir. Nitekim Mustafa Âlî, âlim-şairlerle ilgili “kuzât taifesinden” veya “müderris taifesinden” gibi genel bilgiler verebilmektedir. Bu bakımdan Sehî Bey ve Latîfî’ye benzetebileceğimiz Âlî, ilmî yönleriyle başarılı bulunan âlim-şairlerden övgüyle söz etmektedir. Mesela XIV. yüzyılın önemli âlim-şairlerinden olan Ahmedî (ö. 1412-13[?]) şu şekilde takdim edilmektedir:

‘Ulûm-ı ma’kûl ü menkûlde fâyık ve ‘ilm-i usûl u fûrû’da envâ’-ı i’zâz ü ikrâmla imtiyâz bulmaga lâıyık bir lâ’übâlî ‘âlim ü kâmil ve matbû’-ı tıbâ’-ı ekser-i ehl-i fezâ’il idi. (1994, 105)

Bu çerçevede çeşitli ilim sahalarında üstün görülen Ahmedî, “âlim, kâmil, fâzıl” bir kişilik olarak tasvir edilmektedir. Bunun yanında *Künhü’l-Ahbar*’ın tezkire kısmındaki genel tabloya baktığımızda Âlî, birebir tanık olduğu olaylar ve edindiği bilgiler haricinde âlim-şairleri tanıtırken sadece “zümre-i kuzâtdan bir kâbil kimse imiş.” (1994, 157), “Zümre-i kuzâtdun zî-şân olanlarındandır.” (1994, 206) gibi genel ifadelere başvurmuştur. Bu sebeple Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi müelliflerin aksine kelime tercihinde ve kurguda seçici davranmadığı ama ilim sahibi olan kişileri ayrıca vurguladığı anlaşılmaktadır.

Âlim-şairleri niteleyen ve tanımlayan en önemli hususların başında ilim sahibi olması gelmektedir. Âlim-şairlerde sözünü ettiğimiz ilim sahibi olma durumu, sadece temel eğitimden geçmesi ile açıklanamamalıdır. Burada üzerinde durulması gereken nokta onlardaki ilim sahibi olma ve ilimle meşgul olma durumu bir mizaç hâline dönüşmüştür. Bu çerçevede şüara tezkirelerine

bakıldığında hemen hemen hepsinde ilim sahibi olan ve ilmiye sınıfında yetişen şairlerden söz edildiği, mesleklerinin özellikle zikredildiği ve bu konuda kendisini geliştirmeye çalışan şairlerden övgüyle bahsedildiği söylenebilmektedir. Bu anlamda şuara tezkirelerinde karşılaştığımız “ilme meşgûl”, “ulûmu tertib üzere görmek”, “tarîk-i ilme sülûk”, “ulûm-ı zâhiri kesb etmek”, “câmi-i ulûm u fûnûn”, “makâm-ı tahsîl ü tekmîlde”, “ilmiyle âmil”, “tarîk-i ilmi aslıncâ görmek” ve “tahsîl-i ilm ü kemâlde” gibi tabir ve ibarelerle şairlerin ilmî birikimine ve eğitim sürecine vurgu yapılmaktadır. İlimlere yatkın olan ve bu yolda ilerlemek için çaba harcayan şairlerden övgüyle ve hayranlıkla söz edilmektedir.

Sehî Bey, Latîfî, Bağdatlı Ahdî, Beyânî ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi müellifler şairlerin ilmî özelliklerini daha genel ve soyut ifadelerle anlatırken Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi tezkire yazarları bu konular üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmaktadır. Bunun yanında Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi tezkire yazarlarından hareketle biyografi geleneğimizde estetik bir kaygının da olduğundan söz edilmelidir³ (Güleç, 2013). Nitekim bu tezkire yazarları anlatacakları kişinin meslekî durumuna ve mahlasına göre kelimelerde seçici davranabilmekte ve mecazî kurguyu bu minvalde oluşturabilmektedir. Sonuç itibarıyla tezkirelere baktığımızda âlim-şair portresinin en önemli yönünü ihtiva eden ilim sahibi olmaya çeşitli açılardan vurgu yapıldığı görülmektedir.

2. Çok Yönlü Olmak

Âlim-şair portresinin önemli özelliklerinden birisi olan çok yönlülük, âlim-şairlerin pek çok alanda bilgi sahibi olmasını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Klasik Türk edebiyatındaki şairleri incelerken sıklıkla karşımıza çıkan bu ifade, şairlerin tek yönlü bir kimliğe sahip olmasından ziyade pek çok kimliği ve özelliği bir arada taşıyabilmesine işaret etmektedir. Tezkireler üzerine değerli çalışmalar yapan Harun Tolasa'nın (2002) “şahsiyet zenginliği” olarak ifade ettiği çok yönlülük, âlim-şairlerin farklı ilim sahalarında bilgi sahibi olması ile farklı sanat ve hüner dallarında marifet kazanması olarak iki başlıkta değerlendirilebilir. Bununla ilişkili olarak âlim-şairler kelim, fıkıh, usul, hadis gibi yüksek dinî ilimlerde bilgi sahibi olabildikleri gibi şiir ve inşâ konusunda da çalışmalar yapabilmektedir. Diğer taraftan musiki, hat, kitabet ve süsleme gibi farklı sanat dallarında yetenek kazanabilmektedir. Ayrıca bu bilgi ve hünerlerin yanında tasavvufî konularda da yetkinleşip farklı kimlikleri bir arada temsil edebilmektedirler.

“Kemâl, kâmil, kemâlât, fazl, fazilet, fâzıl, fezâyil, marifet, ârif, irfân, maârif” vb. gibi tabir veya kavramlarla ifade edilen ve genel olarak şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğu şeklinde karşılanabilecek bazı vasıflar, şairlerin en önemli özellikleri arasında olup şuara tezkirelerinde takdirle karşılanmaktadır (Tolasa, 2002, 166). Özellikle Latîfî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi müelliflerin bu konuya çok fazla önem verdiğini ve çok yönlü

³ *Âşık Çelebi Tezkiresi'*nde estetik kaygı, kurmacanın rolü ve işleviyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Güleç, 2013, 209-224).

şairleri bu özellikleri kapsamında tanıttıklarını söylemek gerekir. Bu anlamda tanıttıkları şairlerin yetişme koşulları, aile yapısı ve ilişkileri gibi konulara da temas eden müellifler, onların hangi marifet ve meziyetlere sahip oldukları ve hangi ilimlerde ilerlediklerinden söz etmektedir.

Şairlerin yetiştiği müesseselerin aile, medrese, tekke, dergâh, asker ocağı, esnaf ve kültür muhitleri gibi çeşitlilik göstermesi (Açıkgöz, 1990, 159) onların çok yönlü bir portreye sahip olmasına zemin oluşturmaktadır. Medrese eğitiminde pek çok disiplinle hemhal olmaları ve farklı alanlardaki kitapları tahsil etmeleri onların bu yönünü desteklemiş olmalıdır. Bu anlamda medrese müfredatında görülen çeşitlilik, yüksek ilimlerden önce öğrenilen alet ilimlerindeki farklılık ve âlim-şairlerin daha sonradan kazandıkları hüner ve kabiliyetler çok yönlü kimliklerine katkı sağlamıştır. Burada altı çizilmesi gereken husus, âlim-şairlerin ilmî ve edebî kimliklerinin birbirini tamamlaması ve çok yönlü kişiliklerinin de hesaba katılarak onların bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmesidir. Klasik Türk edebiyatıyla ilgili çalışmalarında şairlerin çok yönlü kimliğinin izlerini süren Dursun Ali Tökel, bu şairlerin sadece şair kimliğiyle ön plana çıkarılmaması ve onların bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini özellikle belirtmektedir (2023, 130-132).⁴

Şuara tezkirelerinde karşılaşılan “zü-fünûndur”, “her fende duhûlî var”, “ekser-i ulûmu tahsîl ve tekmiîl”, “envâ-ı fezâyille ma'rûf”, “enva'-ı 'ulûm ve aksâm-ı fûnûna kâdir”, “her hünerde mâhir” vb. ifadeler genellikle çok yönlü şairleri tanıtmak üzere kullanılır. Bu anlamda âlim-şairin çok yönlü olduğunu anlatırken “fünûn, hüner, kabiliyet, maharet, nev'î, enva', ekser, mecma', sair” gibi kelimeler yardımcı olmaktadır. Ayrıca “Her fende duhûlî var” gibi ifadeler, şairin ilim ve bilgi derinliğinden ziyade, onun bu konudaki genişliğini, teferruatlı bakışını ve çok yönlülüğünü göstermektedir. Sadece bir konuda ihtisas ve hüner sahibi olmaması, yani şairin “yek-fen” olmayışı meziyet olarak takdim edilmektedir (Tolasa, 2002, 78). Dolayısıyla tezkirelerdeki bu ifadelerden anladığımız kadarıyla, günümüzdeki yaygın anlayışın aksine, bir konuda uzmanlaşma ve mütehassis olma yerine çok yönlülük tercih edilmektedir. Bu anlamda âlim-şairler farklı ilim sahalarında bilgi sahibi olabildiği gibi musiki, hattatlık, kâtiplik, nakış, süsleme sanatı, güzel konuşma, hitabet ve nüktedanlık gibi birbirinden farklı hüner ve maharetlere sahip olabilmektedir.

2. 1. İlim Dallarında Çok Yönlülük

Âlim-şairlerin çok yönlü olmasının ilk vechesi kelim, fıkıh, hadis, akait, usul gibi birbirinden farklı yüksek dinî ilimlerde söz sahibi olmasıdır. Medrese eğitiminin bir neticesi olan bu durum, edebî şahsiyetle bütünleşince zengin bir kişilik ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ilim dallarının yanına tasavvufî konular

⁴ Tökel'in “Divan Şairleri Niçin Yazardı?” ve “Divan Şairleri Nasıl Yazıyordu” başlıklı yazılarında bu konunun üstünde özellikle durulmaktadır. Bkz. (Tökel, 2023, 129-186).

hekimlik de yapan Şeyhî'yi "İlm-i zâhir ü bâtında yed-i 'ulyâsı ve fenn-i tevhîd ü tasavvufda kismet-i 'uzmâsı var idüğü taksîm-i merâtib-i tevhîdâtından zâhirdür." (2000, 339) şeklinde tanıtmaktadır. Burada özellikle "ilm-i zâhir ü bâtında" ileri olması onun hem dünyevî ilim dallarında hem de tasavvufî konularda bilgi sahibi olmasıyla ilgilidir. Dönemin önemli isimlerinden birisi olan Ahmed Paşa'ya baktığımızda ise "bâb-ı 'ilm ü ma'arifde enva'-ı 'ulûm ve aksâm-ı fûnûna kadir idi." (2000, 155) şeklinde tanıtlmaktadır. Burada ise "bâtinî ilimlere" vurgu yapılmadan doğrudan şairin "ilim ve maarıfte çeşitli bilgilere sahip olduğu" dile getirilmektedir. Dolayısıyla âlim-şairlerin tasavvufî kimlikleri de dikkate alınarak çeşitli ilim dallarında bilgi sahibi olmaları anlatılmaktadır.

Şuara tezkirelerinde çok yönlülüğü sebebiyle üzerinde dikkatle durulan isimlerden birisi XVI. yüzyılın önemli simalarından Kemal Paşazâde'dir (ö. 1534). Hem ilmî hem de edebî şahsiyeti bakımından âlim-şair portresinin bütün özelliklerini bünyesinde barındıran Kemal Paşazâde, tezkirelerde çeşitli yönleriyle övgüye layık görülen bir isim olmuştur. Latîfî'nin onunla ilgili "Her fende bir risâle ve her nev' 'ilmde bir makâle yazmışdır." (2000, 160) sözünden anlaşılacağı üzere dönemin en velut müelliflerinden birisidir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde eserler kaleme alan Kemal Paşazâde, bir kısmı müstakil olmak üzere çeşitli ilim dallarında şerh ve haşiye türünde eserler yazmıştır. Edebiyat sahasında özellikle *Yusûf u Zeliha* mesnevisi ile bilinen Kemal Paşazâde, tarih sahasında da *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı ile meşhurdur. Bunun yanında akait, kalam, tefsir, fıkıh, fıkıh usulü ve felsefe gibi alanlarda irili ufaklı risaleler ve eserler telif etmiştir (Çelebi, 2022, 245-247). Bu açılardan Kınalızâde de onun üzerinde uzunca durur ve onu tanıtmaya "Mefhar-ı emâsil-i Rûm ve mu'ciz-i efâzıl-ı fezâ'il- rukûm çemenârâ-yı gülistân-ı 'ulûm nahl-bend-i bûstân-ı menşûr u manzûm..." (2017, 162) ifadeleriyle başlar. Dolayısıyla onu Anadolu'daki emsallerinin övünç vesilesi gören Kınalızâde, "Lâkin merhûm-ı merkûmun cemî-i 'ulûma nisbeti 'ale's-sevâ olup her birinde fâ'ik-i akrân ve nâdire-i dünyâ idüğü zâhir ü hüveydâdur." (2017, 163) sözleriyle onun çok yönlülüğüne vurgu yapmaktadır.

Latîfî'nin çok yönlülüğü vesilesiyle vurguladığı âlim-şairlerden bir diğeri XVI. yüzyılın önemli simalarından Lâmiî Çelebi'dir (ö. 1532). Tasavvufî kimliğiyle de ön plana çıkan Lâmiî Çelebi, özellikle Molla Câmî'den (ö. 1492) yaptığı çevirilerle ve şerhleriyle tanınmaktadır. Molla Câmî'nin siyer türündeki eserinin genişletilmiş tercümesi olan *Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve*, yine aynı müellife ait evliya tezkiresinin genişletilmiş tercümesi olan *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns* ve *Hüsn ü Dil, Münâzara-i Bahâr u Şitâ, Münşeât-ı Mekâtib* gibi eserler onun eserlerinden bazılarıdır (Kut, 2003, 96-97). Latîfî onu tanıtırken övgüyle söze başlamakta ve başarılı olduğu alanları sıralamaktadır:

Beyne'l-fuzalâ ve'l-bülagâ fazl u kemâlden 'addolınan kemâlâtun ekserinde sâhib-i 'amel ve 'ilm-i nazm u inşâda ve fenn-i Fûrs ü 'arûzda ve lugaz u mu'ammâda hod darb-ı meseldür." (2000, 475)

Bu sebeple sadece şair kimliğiyle ele alınmayan Lâmiî Çelebi'nin pek çok hususta amel sahibi olduğu; nazım, inşa, Farsça, aruz, lügaz ve muamma gibi alanlarda başarı gösterdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla Latîfî onun çok yönlülüğüne temas etmekle yetinmeyip hangi alanlarda kalem oynattığını anlatmakta ve ilerleyen kısımlarda onun eserleriyle ilgili bilgiler paylaşmaktadır. Bu vesileyle Latîfî'nin çok yönlü âlim-şairlere ayrı bir önem verdiği ve onlardan övgüyle söz ettiği açıkça görülmektedir.

XVI. yüzyılın bir diğer tezkiresi olan Bağdatlı Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâsı*'nda da çok yönlü şairler bu özellikleriyle zikredilmektedir. Nitekim Ahdî, Sehî Bey tezkiresinde olduğu gibi çok fazla detay bilgi paylaşmadan çoğunlukla bu durumu tasvir etmekle yetinmiştir. Mesela önemli yerlerde müderris ve kadılık görevlerinde bulunduktan sonra Anadolu kazaskerliğine kadar yükselen Pervîz Efendi (ö. 1579) şu şekilde takdim edilmektedir:

Ekser-i 'ulûmı merhûm Kemâl Paşa-zâde hıdmetlerinden tahsîl ü tekmi'l itmekle ferîd-i dehr ve vâhid-i 'asr olup mütâla'a-i dakîki tahrîr-i dürer-nisâr ve mülâhaza-i 'amîki kalem-i 'anberîne mukârin olmagla ma'ânî-i âsârı envâ'-ı 'ulûmda tasnifât-ı mu'ciz-âyâtı ve asnâf-ı fûnûnda te'lifât-ı belâgat gâyâtı beyne'l-'ulemâ şuyû' bulup ve 'inde'l-fuzalâ mütedâvil ü matbu' vâkı' olmışdur. (2009, 53)

Buna göre Pervîz Efendi'nin Kemal Paşazâde'nin yanında yetişip ilimlerin çoğunu ondan öğrendiğini dile getiren Ahdî, onun pek çok alanda başarı gösterdiğini ve eserlerinin ulema arasında bilindiğini söylemektedir. Bu anlamda çeşitli ilim dallarında şerh, haşiye ve talikât yazan Pervîz Efendi, şairliği de dikkate alınarak çok yönlü bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Böylece Ahdî'nin de diğer tezkire yazarları gibi bu özelliğe vurgu yaptığı ve buna dair tespitlerini dile getirdiği görülmektedir.

Âşık Çelebi şairlerin çok yönlü kimliklerine önem vermiş, şairleri tanıtırken hemen hemen ilk sıralarda bu yönlerinden bahsetmiştir. Bu bakımdan Âşık Çelebi'ye göre sadece ilimde başarı göstermek yeterli olmayıp farklı marifet ve meziyetlere sahip olmak bir övgü vesilesi olmuştur. Kendisi de ilmiyeye mensup bir âlim-şair olan Âşık Çelebi'nin bu çerçevedeki görüşleri dikkate değerdir. Mesela Dânişî (ö. 1561) mahlasıyla şiirler yazan âlim-şair Süleymâneği-zâde Pîrî Çelebi "Yalnız 'ilmde degül her hünerde mâhir ve her ma'rifetde sâhib-i hazz-ı vâfir idi." (2010, 507) sözleriyle tanıtılmaktadır. XVI. yüzyılın başka bir âlim-şairi olan Mâşîzâde Fikrî Çelebi'den (ö. 1575) şöyle söz edilmektedir: "Sülûk-ı tarîk-i 'ilm müstefâd 'alâ vechi'l-mu'tâd idüp a'lâm-ı dîn olan 'ulemâ-yı ehl-i yakîn hıdmetlerinde her fenne kûşîş ve her 'ilme verziş idüp..." (2010, 1215). Buna göre ulemanın hizmetinde bulunan Fikrî Çelebi'nin "her fende gayreti ve her ilimde çalışması" olduğu anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı genel ifadeler içerse de yeri geldikçe Âşık Çelebi'nin bunları açıkladığı ve bu marifetlere dair detaylar sunduğu da söylenmelidir.

Âşık Çelebi'nin çok yönlülük bağlamında kullandığı tabirlerden bir diğeri "zû-fünûn", yani "ilim, bilgi sahibi" ifadesidir. Âşık Çelebi bir şairin çok yönlülüğüne vurgu yapmak istediği zaman bu ifadeden sıklıkla

faydalanmaktadır. Mesela XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden Necmî (ö. 1570) şu şekilde takdim edilmektedir:

Fuzalâ-yı ‘asrdan her gûne ‘ilmün ser-hadd-i nihâyetine ta’lîmi reh-nümûndur.

Mısrâ’

Muhassal zû-fünûndur zû-fünûndur. (2010, 861)

Böylece “her çeşit ilimde rehber” kişilik olarak tasvir edilen Necmî, özetle bilgili ve çeşitli fenlerde ileri birisi olarak tanıtılmaktadır. Dolayısıyla “fen” veya “fünûn” ile ilim, bilgi ve hüner dalları kastedilmekte ve şairlerin bu bakımdan çok yönlülükleri anlatılmaktadır (Tolasa, 2002, 77).

Çok yönlülük kapsamında üstünde durulması gereken isimlerden bir diğeri *Ahlâk-ı Alâf* adlı eseriyle tanınan Kınalızâde Ali Çelebi’dir (ö. 1572). Âşık Çelebi onun çok yönlü kimliğini tanıtırken “zû-fünûn” olmayla ilgili ayrıntıları da vermektedir:

Zû-fünûndur ki her fende müteferrid dinilse revâdur ki gûyâ ol fenne nisbet yek-fendür ve her gûne ‘ilmde ‘alem olup ‘ilmi ‘ayn itdüğü beyne’l-‘ıyân mu’ayyen ü mu’âyendür. ‘İlm-i hadîsde gûyâ birâder-i Müslim’dür ki âlemde müselle-i her fâzıl u âlimdür. Takrîr-i usûlde Pezdevî’den ekmeldür tahrîr-i fûrû’da karındaşı ‘Abdu’r-rahîm bile yanında kâzî Fâzıl’dan efdâldür. (2010, 1112-13)

Âşık Çelebi onun bilgili bir kişi olduğunun altını çizerek “her fende eşsiz” olduğunu söylemektedir. Bunun ardından onun faziletli ve âlim bir kişi olduğunu da belirttikten sonra onu çeşitli ilimlerde şöhret bulmuş kişilerle mukayese ederek derecesini yükseltmektedir. İlerleyen kısımlarda İslami ilimlerle ilgili pek çok konuya da gönderme yapan Âşık Çelebi, onun ilmiye ailesinden gelen birisi olduğunu da göz önünde tutarak yetiştigi çevreler ve yanında bulunduğu hocalarla ilgili bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla ilmî ve edebî kimliğiyle bir bütün olarak ele alınan Kınalızâde Ali Çelebi, Türkçe ve Arapça pek çok alanda eser vermiş bir isim olarak çok yönlülüğü ile dikkat çekmektedir. *el-Es’âf fî ahkâmi’l-evkâf*, *Risâle fi’l-vakf*, *Hâşiye ‘alâ Envâri’t-tenzîl*, *Tabakâtü’l-Hanefiyye* ve *Hâşiye ‘ale’l-Keşşâf* gibi eserler onun fıkıh, kalam ve çeşitli alanlarda yazdığı eserlerden bazılarıdır (Aksoy, 2022, 416-417).

Âlim-şairlerin çok yönlü olması konusuna en çok dikkat çeken tezkire yazarlarından birisi Kınalızâde Hasan Çelebi’dir. Kınalızâde âlim-şairleri tanıtırken onların başarılı ve marifetli oldukları konular hakkında bilgiler vermektedir. Bir âlim-şair belirli bir ilimde ilerlemişse özellikle zikredilmektedir. Bu çerçevede XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden Âgehî’yle (ö. 1577) ilgili hemen ilk satırlarda şu bilgiler verilmektedir:

Hakkâ ki ‘ulûm-ı ‘akliyye vü nakliyyede mâhir ve ma’ârif-i külliyye vü cüz’iyyede ‘adîl ü nazîri nâdir olduğundan gayrı hûb eş’ârı ve mergûb güftârı vardır. (2017, 197)

Buna göre Âgehî'nin “akli ve naklî ilimlerde başarılı, külli ve cüzî marifetlerde benzeri olmayan biri” olduğunu dile getiren Kınalızâde, bu yönleriyle şiirde de yetkin olduğunu söylemektedir.

Kınalızâde, XVI. yüzyılın bir diğer âlim-şairi ve öne çıkan tabibi olan Şah Mehmed Efendi'yi (ö. 1521) tanıtırken çok yönlülüğü ve özellikle tıp alanındaki bilgisini şu şekilde anlatmaktadır:

'Ulûm-ı 'akliyye ve sâ'ir-i fûnûn-ı külliye ve ma'ârif-i cüz'iyede mâhir sâhibü'l-mefâhir ve'l-me'âsir 'ilm-i tıbbî kânûnî üzre müfredât u mürekkebât ve esbâb u 'alâmât ile tahsîl ü tekmi'l idüp külliyyât u cüz'iyâtını câmi' ü havî şifâ-yı eskâm ve devâ-yı emrâz u âlâmda hükemâ-yı sâlîfe ve etibbâ-yı sâbıkaya mu'âdil ü müsâvî Bokrât-ı zemân ve Câlînûs-ı devrân sânî-i İbn-i Sînâ olmağla şöhre-i dünyâ olmuş idi. (2017, 467)

Hakîm mahlasıyla şiirler de yazan Şah Mehmed Efendi, tıp sahası başta olmak üzere yüksek dinî ilimlerle ilgili şerh ve haşiyeler de yazmıştır. Bu minvalde çok yönlü bir kişi olarak zikredebileceğimiz Şah Mehmed Efendi “aklî ilimler, küllî fenler ve cüzî marifetlerde başarılı” birisi olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca antik çağın meşhur filozof ve tabiplerinden Hipokrat ve Câlînûs başta olmak üzere, İslam bilim tarihinin önemli isimlerinden İbn Sînâ (ö. 1037) ile karşılaştırılmaktadır. Bu vesileyle onun tıp alanındaki şöhretinden ve çeşitli ilimlerdeki başarısından övünçle söz edilmektedir. Böylece Kınalızâde bir âlim-şairin çok yönlülüğüne vurgu yaparken o alanda meşhur olmuş kişilere de gönderme yapabilmekte ve mecazî kurguyla onu en iyi şekilde tanıtmaya çalışmaktadır.

2. 2. Sanat ve Hünerde Çok Yönlülük

Şuara tezkirelerinde musiki ve hat sanatı başta olmak üzere kitabet, nakkaşlık, süsleme ve edebî kişilikle ilişkili olarak muamma, nükte, latife ve hitabet gibi konularda kendisini geliştiren şairlerden övgüyle söz edilmektedir. Tezkirelerde üzerinde durulan ve “ilm-i edvâr” olarak da bilinen musiki konusunun âlim-şairlerin çok yönlülüğüne katkı sağladığı söylenebilir. Mesela Âşık Çelebi, XVI. yüzyıl âlim-şairlerinden Selmân-ı Bursevî'yi (XVI. yy.) “Ehl-i edvâr ve ehl-i nefis ve fenn-i mûsikîde mâhir, haylî nakş u tasnîfe 'âlim ü 'ârif ve kendü dahî her 'amele kâdir musannif idi.” (2010, 1001) şeklinde tanıtmaktadır. Onun “musikide mahir” olduğunu dile getiren Âşık Çelebi, “her işte yeteneği” olduğundan söz etmektedir. Bu kapsamda Âşık Çelebi tezkiresinde “Sülûkî, Garâmî, İlmî, Revnak, Ubeydî, İşretî, Arşî, Makamî, Sabûhî, Hüdâyî, Meşrebî, Derûnî-i Sâlis, Sâlikî, Emîrek, Edâyî, Zâim, Ahmed Çelebi, Şâvur, 'Ayânî, Tâbî, Vecdî, Merdümî, Zeynî, Sâgarî, Tûtî-i Latîf, Aşkî-i Saruhanî” gibi şairlerin musiki ile ilgili faaliyetlerinden söz edilmektedir (Tolasa, 2002, 171). Burada bütün şairlerin musikide büyük başarılar gösterdiğini söylemek yerine musikinin çeşitli safhalarıyla ilgilendiklerini ve çok yönlü kimliklerine katkı sağladığını belirtmek yerinde olur.

Âlim-şairlerin çok yönlü kişilikleriyle alakalı genel bilgiler sunan Gelibolulu Mustafa Âli, XVI. yüzyıl âlim-şairlerinden 'Ubeydî mahlaslı

Abdurrahman Çelebi'yle (ö. 1573) ilgili bilgiler verirken onun çok yönlülüğüne ve musiki bilgisine şu şekilde gönderme yapmaktadır:

'Âlem-i tufûliyetden tahsîl-i 'ilm ü kemâle çalışdı. Sâ'ir fûnûndan gayri 'ilm-i mûsikî ile tab'-ı nâzügi alışdı. Farazâ ki musennefâtı ile 'Irâk u Hicâza âvâzeler saldı. (1994, 315)

Buna göre 'Ubeydî'nin çocukluğundan itibaren ilim tahsiliyle uğraştığını söyleyen Âlî, onun "musiki gibi diğer ilimlerde" de başarılı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca "onun yazdığı eserlerin Irak ve Hicaz gibi bölgelere âvâzeler saldığını" anlatarak, bu alandaki şöhretine ve başarısına gönderme yapmaktadır. "Irak" ve "Hicaz" kelimelerinin aynı zamanda birer musiki terimi ve makam isimleri olduğu bilindiğine göre müellifin bunları özellikle tercih ettiği söylenebilir. Dolayısıyla Gelibolulu Mustafa Âlî de her ne kadar Âşık Çelebi ve Latîfî kadar olmasa da âlim-şairlerin çok yönlülüğüne vurgu yapmakta ve onların musiki ile ilgili kabiliyetlerini zikretmektedir.

Tezkire yazarlarının üzerinde durdukları konular arasında hattatlık, kâtiplik ve nakkaşlık gibi zanaat yönü de bulunan hüner ve kabiliyetler vardır. Nitekim âlim-şairlerin biyografilerine detaylı bir şekilde bakıldığında bir kısmının aynı zamanda güzel yazıyla uğraştığı ve hattatlık yaptığı görülmektedir. Bu isimler bazen bir yazı çeşidinde öne çıkabildiği gibi bazen bir ilgili alanı vesilesiyle geçmektedir. Bu vesileyle "Alâeddîn Ali Çelebi, Remzî, Fânî (Meylî, İsa Hoca), Fikârî (Seyyid Mehdî Efendi), Hâfız-ı Acem (Hâfızüddin Mehmed Efendi), Sa'yî (Memikzâde Ramazan), Ubeydî/Abdî (Müeyyedzâde Abdî Çelebi), Na'imî (Çeşmecizâde Ni'metullah), Fevrî (Ahmed Efendi), Rızâyî (Baba Çelebi), Rey'î (Sarı Re'yî Çelebi), Garâmî (Remmâl), Zuhûrî (Tülbendzâde Mehmet Efendi), Sâ'î (Eminzâde Abdülkerîm Çelebi)" gibi âlim-şairlerin hattatlık yönü vardır. Bunlar arasından müderris ve kadılık görevlerinde bulunan Remzî Çelebi (ö. 1547-48) Âşık Çelebi tarafından "Şu'arâ-yı 'ulemânun her hünerde behremendi" (2010, 1381) olarak tanıtılmış ve "talik yazıda iyi olduğu" belirtilmiştir: "Ta'lîki hûb yazardı. Vâsf-ı dil-berde didüğü gazelleri dahı mahbûb yazardı." (2010, 1382). Dolayısıyla hat sanatıyla uğraşan ve belirli yazı çeşitlerinde başarı gösteren âlim-şairlerin bu meziyetine özellikle vurgu yapılmaktadır. Ayrıca musiki, hattatlık, kâtiplik, nakkaşlık gibi çeşitli kabiliyetler üzerinde Latîfî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi gibi müellifler daha fazla durmaktadır.

Âlim-şairlerin çok yönlülüğüyle ilgili bilgileri sadece şuara tezkireleriyle kısıtlamamak gerekir. Dönemin diğer biyografi kaynakları da bu konu üzerinde durmuş ve âlim-şairlerin çeşitli alanlarda gösterdikleri başarılarla ilgili bilgiler paylaşmıştır. Mesela *eş-Şekâik* adlı eserinde âlimlerin hayat hikâyelerini paylaşan Taşköprülüzâde, âlimlerin farklı meziyet ve hünerleri hakkında bilgiler vermekte ve onların çok yönlü olma özelliğini vurgulamaktadır.

Âlim-şair portresinin en önemli hususlarından birisi olan çok yönlülük, misallerde açıklandığı üzere, biyografi kaynaklarının ehemmiyet verdikleri

konuların başında gelmektedir. Burada çok yönlülük ile vurgulamak istediğimiz klasik dönemde âlim-şairlerin tek bir konuda ihtisaslaşmak yerine farklı alanlarda bilgi ve hüner sahibi olmasıdır. Bu çerçevede âlim-şairler kelam, fıkıh, usul, hadis gibi yüksek dinî ilimlerde bilgi sahibi olabildikleri gibi şiir ve inşa konusunda da çalışmalar yapabilmektedir. Âlim-şairin inşa kabiliyeti de tezkirelerde farklı bir meziyet olarak zikredilmekte, bu sebeple çok yönlülük kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bunun yanında âlim-şairler musiki, hat, kitabet ve süsleme gibi farklı alanlarda da yetenek kazanabilmektedir. Bu vesileyle tezkire yazarları çok yönlülük konusunu önemsemekte ve farklı alanlarda kendisini geliştiren şairleri “zû-fünûndur”, “her fende duhûlî var”, “ekser-i ulûmu tahsîl ve tekmiî”, “envâ-ı fezâyle ma'rûf”, “envâ-ı 'ulûm ve aksâm-ı fûnûna kadir”, “her hünerde mâhir” gibi ifadelerle anmaktadır. Şüphesiz çok yönlülük kapsamında ismini andığımız âlim-şairler burada bahsedilenlerle sınırlı değildir. Diğer âlim-şairler de konusu geçen vasıflar ve özellikler çerçevesinde tanıtılmakta, bu yönleriyle dikkat çeken âlim-şairlerden övgüyle söz edilmektedir.

3. Farklı Dillerde Şiir Yazabilmek

Âlim-şairle ilgili dikkat çeken özelliklerinden bir diğeri farklı dillerde şiir yazma becerisidir. “Elsine-i selâse” yani, Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde şiir yazabilen âlim-şairler, şura tezkirelerinde takdirle karşılanmış ve bu kabiliyete sahip kişilerden övgüyle bahsedilmiştir. Âlim-şairlerin çok yönlü olma özelliğinin devamı niteliğinde olan bu meziyet, onların eğitim hayatları boyunca farklı kaynaklardan beslenmesiyle de ilişkilidir. Nitekim medrese müfredatının bir parçası ve ilimlerde ilerlemenin önemli bir basamağı olan Arapça, âlim-şairlerin eğitim hayatında ve meslekî kariyerinde önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Farsça, klasik Türk edebiyatına kaynaklık etmesi sebebiyle şairlerin edebî şahsiyetlerinin oluşumunda mühim bir yerde durmaktadır. Bu sebeple âlim-şairler için önemli bir yere sahip olan Arapça ve Farsça, Harun Tolasa'nın ifadesiyle Osmanlı dönemi şairi ve aydını için ilim, sanat ve kültür açısından bilinmesi, öğrenilmesi büyük değer taşıyan, saygı ve takdir gören, hatta yüceltilen iki dil olmuştur (Tolasa, 2002, 250).

Medreselerde okutulan kitapların dili Arapça olduğu için dinî ilimleri öğrenebilmek amacıyla Arapçayı hakkıyla öğrenmek gerekmektedir. Bu açıdan yüksek ilimleri tahsil amacıyla okutulan dil ilimleri alet ilimleri arasından sayılmıştır (Fazlıoğlu, 2018, 158). Ayrıca kelam, fıkıh ve tefsir gibi yüksek dinî ilimlerin temel metinleri Arapça olduğundan ve Arapçanın bu ilimleri öğrenmek için hazırlayıcı bir rolü bulunduğundan Arapça öğretimi bu derslerin öğretiminden önce gelmektedir. Bu sebeple Arapça medrese eğitiminde derslere hazırlayıcı bir nitelikte olduğundan müfredat derslerinin ilk sıralarında yer almaktadır (Can, 2019, 144). Dolayısıyla Arapça medrese eğitimini tamamlamak ve meslekî kariyerde ilerlemek isteyen ulema adaylarının başarı göstermek zorunda oldukları bir sahadır.

Farsçanın öğrenilme sürecini ise Arapçadan farklı bir şekilde değerlendirmek gerekir. Farsça henüz XIV ve XV. yüzyıllardan itibaren divan

şairlerine model olan ve mesnevi tercümeleleri vasıtasıyla pek çok konu ve motife kaynaklık eden bir dil olmuştur. Bu dilin de en iyi şekilde öğrenilmesi, bu yolda gayret gösterilmesi ve eserler meydana getirilmesi kaynaklarda sıklıkla bahsi geçen hususlar arasındadır. Böylece Türk dilinde başarı göstermenin yanı sıra Arap ve Fars dillerinde bilgi sahibi olmak ve bu dillerde şiir yazabilmek âlim-şair portresini tamamlayan özelliklerden birisi olmuştur.

Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı bilim mirasıyla ilgili yaptığı çalışmalar neticesinde Osmanlı bilim literatürünün astronomi, matematik, coğrafya, musiki, askerlik, tabii ve tatbiki bilimler, tıp, astroloji ve mevzuat-ı ulûm gibi alanlarda 20154 eser ihtiva ettiğini söylemektedir. Bu eserler üzerine yapılan değerlendirmelere göre yüzyıllar içinde Türkçe, Arapça ve Farsça eserlerin sayısı toplamda 19546'dır. Bu dillerin bir arada ikisi veya üçüyle yazılan eserler 199 ve bu üç dilin dışında başka dillerde yazılan eserlerin sayısı ise 297'dir (2017, 99). Dolayısıyla genel hatlarıyla bakıldığında Osmanlı döneminde üretilen eserlerin büyük bir çoğunluğunu bu üç dil oluşturmaktadır. Ayrıca ilk dönemlerde Arapça telif hareketi ağırlık kazanırken zamanla bilim dili olarak Türkçenin geliştiği ve Arapçanın yerine geçtiği söylenebilir. Bunun yanında Farsçanın da önemli bir yere sahip olduğu ama XVII. yüzyıldan sonra önemini kaybettiği görülmektedir⁵ (İhsanoğlu, 2017, 99). Bu vesileyle Osmanlı döneminde XV. yüzyıldan itibaren Türkçeye olan ilginin zamanla arttığı ve Türkçenin bilim dili olarak gelişmesini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyıl şuara tezkirelerinin hemen hemen hepsinde üç dilde şiir yazma kabiliyetine sahip şairlerden bahsedilmektedir. Tezkirelerin bir kısmı bu durum üzerinde ayrıntılı bir şekilde dururken bir kısmı da bunu sadece genel bir bilgi mahiyetinde vermektedir. Üç dilde şiir yazmak her ne kadar takdir toplasa da sadece Türkçe şiir yazanlarda bu açıdan bir eksiklik görüldüğü söylenemez. Nitekim tezkirelerde bu tür bilgiler daha çok şairin genel kültür ve yeteneğini tanıtmak, o dillerde eserinin bulunup bulunmadığını bildirmek ve edebî faaliyetlerinin saha ve sınırlarını tespit etmek amacıyla verilmektedir (Tolasa, 2002, 253). Bu kapsamda şuara tezkireleri Arapça ve Farsçada bilgi sahibi olmakla iyi bir şair olmayı ayrı safhalarda değerlendirmektedir.

Farklı dillerde şiir yazma kabiliyeti, âlim-şairlerin çok yönlü olma özelliğinin bir yansımasıdır. Mesela Osmanlı Devleti'nin önemli âlimlerinden olan ve İstanbul'un ilk kadısı olarak bilinen Hızır Bey (ö. 1459) Sehî Bey tezkiresinde çok yönlülüğü ve farklı dillerde şiir yazması vasıtasıyla tanıtılmaktadır:

İstanbul kâdısı olmuş fâzıl u kâmil ve her fenne kâdir ve her 'ilmde mâhir kimse idi. Hoş-tab' gazelliyâtı güzel ve ebyâtı bî-bedel nazmı selîs ve edâsı nefîs Arabî vü Parsî vü Türkî dilde eş'ârı var. (2017, 53)

⁵ Söz konusu bilgiler İhsanoğlu'nun çalışmasında tablo ve grafikler yoluyla açıklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (İhsanoğlu, 2017, 220-221; 236-237).

Buna göre “fâzıl” ve “kâmil” kişiliğinin yanında “pek çok alanda bilgili” bir isim olarak zikredilen Hızır Bey, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler de yazmıştır. Benzer şekilde Muslihîdîn Remzî Efendi (XVI. yy.) de çok yönlü kişiliğinin yanında üç dilde şiir yazan birisi olarak verilmiştir:

Gelibolu kâdîsı olmuş zâhir ‘ulûma sa’y-ı belîg ve cehd-i bî-dirîg itmiş fâzıl u kâmil çok fenne kûşîş itmiş kavâ'id-i şî'ri hûb ve üslûb-ı bedî' ü beyânı mergûb ihâta itmiş 'Arabî vü Parsî vü Türkî eş'ârı var. (2017, 161)

Dolayısıyla Sehî Bey'in üç dilde şiir yazma konusunu önemseydiği ve bunu çok yönlülükle ilişkili olarak ele aldığı, bu sırada onların şiirleriyle alakalı da genel yorumlarda bulunduğu görülmektedir.

*Latîfî Tezkiresi'*ne bakıldığında ise ilmiye ailesinden olan Zeynep Hatun'un (ö. 1474-75) babasından çeşitli ilimleri tahsil edip Farsça divanlar ve Arapça kasideler okuduğu şu şekilde dile getirilmektedir:

Pederi cevherinde kâbiliyyet ve zihninde zekâvet ihsâs u iz'ân idüp her dürlü fenden ve her nev'-i 'ilmden ta'lîm ü tefhîm idüp Fârisî divânlar ve 'Arabî kasîdeler okutmuş tahsîl-i ma'rifet ve kesb-i kâbiliyyet itdükden sonra... (2000, 288)

Buna göre Zeynep Hatun'un eğitim sürecinde ve diğer dillerle tanışmasında ailesinin önemli bir rolü olduğu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun ardından Latîfî onun Farsça ve Türkçe şiirlerle Fatih Sultan Mehmed (salt. 1444-1446/1451-1481) adına divan tertip ettiğinden söz etmektedir (2000, 289).

Bağdatlı Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ'sına* bakıldığında üç dile hâkim ve bu dillerde şiir yazabilen şairler özellikle belirtilmektedir. Mesela XVI. yüzyılın en önemli ve çok yönlü şairlerinden Fuzûlî'nin (ö. 1556) Türkçe, Arapça ve Farsça şiir yazması ve bunların kendi çevrelerinde meşhur olması şu şekilde ifade edilmektedir:

Gün gibi câme-i zerrîn-i ma'nâ ile a'yân içre mübeyyen ve lisân-ı Tâzî'de olan ebyâtı fusahâ-yı 'Arab'da meşhûr güftâr-ı Nevâyi-âyîni Türkân-ı Mogol yanında mezkûr ve zebân-ı Fûrs'de olan dîvânı pesendîde-i şu'arâ-yı her merzbûm ve eş'âr-ı Türkîsi makbûl-i zurafâ-yı Rûm olmuşdur. (2009, 241)

Benzer şekilde XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden 'İlmî'nin (ö. 1597-98) Türkçe ve Farsça şiir yazması ve böylece ulema arasında makbul karşılanması “Zebân-ı Fârisî vü Türkî'de nazm-ı belâgat-nizâm ile makbûl-i 'ulemâ-yı kirâm ve pesendîde-i hâs u 'âm olmuşdur.” (2009, 67) şeklinde ifade edilmiştir. Bunların yanında dönemin bir diğer âlim-şairi olan ve Hâtîfî mahlasıyla şiirler yazan Abdurrahman Efendi'nin (ö. 1562) Arapçayı gereği kadar bildiği ve Farsça konusunda kendisini geliştirdiği şöyle anlatılmaktadır:

Zîrâ ki 'ulûm-ı 'Arabîyye'yi gereği gibi bilmiş ve zebân-ı Fûrs'ün müşkilâtına esb-i hâl kılup durûb-ı emsâl ve lâzım olan me'âlin zabt idüp tekellümüne müdâvemet gösterüp makbûl-i ehl-i ma'rifet kimesnedür. Tab'-ı nâzûki [elsine-i] selâsede nazm-ı dil-küşâyâ kâdir ve her birinün edâsına şâ'ir-i sâhir 'ilm-i edvârda mâhir ve letâyif-i ferah-fezâsı vâfirdür. (2009, 307)

Buna göre âlim-şairin Arapça ve Farsça öğrenme konusunda kendisini yetiştirdiği ve “elsine-i selâse”de şiir yazabildiği anlatılmaktadır. Bu sebeple “marifet ehlinin makbulü” olarak tanıtılan âlim-şairin başarılı olduğu diğer alanlar da zikredilmektedir. Dolayısıyla Bağdatlı Ahdî’nin şairlerin üç dilde şiir yazabilme özelliğini önemseydiği ve bu şairler başta olmak üzere pek çok şairde benzer bilgiler paylaştığı görülmektedir.

Âşık Çelebi de diğer tezkire yazarları gibi şairlerin üç dilde şiir yazma kabiliyetleri üzerinde durmakta ve kısa bilgilerle de olsa bu meziyete temas etmektedir. Mesela XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden Kınalızâde ailesine mensup Mîrî Kadızâde Müslimî Efendi’nin (ö. 1585) üç dilde şiir yazabildiği “Fârsî ve Türkî şî’r söyler ve üç lugat ile inşâ eyler.” (2010, 806) sözleriyle ifade edilmiştir. Benzer şekilde XV. yüzyılın öne çıkan âlimlerinden olup Hatemî mahlasıyla şiirler yazan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi’nin (ö. 1516) üç dilde şiir söylediği “Arabî ve Farsî ve Türkî şî’r söyler imiş ve kavâbil ü emâsili terbiye eyler imiş.” (2010, 1496) şeklinde anlatılmaktadır. Bunun yanında “kavâbil ü emâsili terbiye eyler” sözüyle onun hocalık vasfına da vurgu yapıldığı görülmektedir. Böylece Âşık Çelebi’nin de yeri geldikçe âlim-şairlerin farklı dillerde şiir yazabilme özelliğine temas ettiği anlaşılmaktadır.

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin tezkiresine bakıldığında diğer tezkirelere benzer şekilde âlim-şair tanıtılırken üç dilde şiir yazma hususiyeti üzerinde durulduğu görülmektedir. Mesela Kâf Ahmed Çelebizâde olarak bilinen Mustafa Efendi’nin (XVI. yy.) üç dilde şiir yazdığı “Fârisî vü Türkî eş’ârı ve zebân-ı ‘Arabî üzre kasâ’id-i belâgat-şî’ârı vardır.” (2017, 784) ifadesiyle bildirilmektedir. Benzer şekilde XVI. yüzyılın öne çıkan simalarından kadı, müderris ve şeyhülislam gibi önemli görevlerde bulunan ve Meylî mahlasıyla şiirler yazan Bayramzâde Zekerîyya Efendi’yle (ö. 1592) alakalı detaylı bilgiler verildikten sonra üç dilde şiir yazdığı şu şekilde belirtilmiştir: “Sâ’ir fezâ’ilden fazla ‘Arabî vü Fârisî vü Türkî eş’ârı ve bu fende tab’-ı bülendlerinün nihâyette iktidârı ve bî-hadd ma’ânî-[i] ebkârı vardır.” (2017, 822). Kınalızâde bununla da kalmamış Meylî’nin Türkçe ve Farsça şiirlerinden örnekler vererek onu bütün yönleriyle ele almıştır. Dolayısıyla âlim-şairlerle ilgili detaylı biyografik bilgiler sunarken bu durumu açıklama ve örneklendirme yoluna gitmiştir.

XVI. yüzyılın bir diğer tezkiresi olan Beyânî’nin *Tezkiretü’s-Şu’arâ’sı* her ne kadar özet mahiyette olsa da âlim-şairlerin dil becerisiyle alakalı kısımlara yer ayırmaktadır. Âlim-şairlerin dil yönündeki meziyetlerine çoğunlukla değinen Beyânî, dönemi açısından önemli gördüğü kişiler üzerinde -diğer şairlere nispetle- daha fazla durmuştur. Mesela Osmanlı’nın önemli şeyhülislamlarından olan Ebüssuûd Efendi’nin (ö. 1574) kimlerden eğitim aldığı ve nerelerde görev yaptığını belirttikten sonra “Arabî kasâ’idi eşher ü min-kasâ’ide-i İmrü’l-kays’dur. Fârisî nazma dahî kemâl-i rüsûhı vardır.” (2017, 66) ifadesiyle Arapça ve Farsça şiirler yazdığını söylemiştir. Bunun yanından ona ait birkaç Türkçe şiir paylaştığını da söylemek gerekir. Ayrıca XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden, çeşitli yerlerde müderrislik görevinde bulunmuş ve şehzade hocalığı yapmış olan Azmî Pîr Mehmed’in (ö. 1582) “Arabî vü Fârisî vü Türkî

vü Nevâyî nazma kâdir belki cümlesinde kâmil ü mâhirdür.” (2017, 124) ifadesiyle üç dilde ve Çağatay Türkçesinde bilgi sahibi olduğu söylenmektedir. Bunun yanında Azmî'nin tercüme ettiği eserler hakkında da kısa bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla Beyânî dönemi açısından önemli gördüğü âlim-şairler hakkında daha detaylı bilgiler sunmakta ve onların farklı dillerdeki becerileri konusunda değerlendirmeler yapmaktadır.

XVI. yüzyılın âlim-şairlerinden olan ve *Selim-nâme* adlı eseriyle tanınan Şükrî-i Bitlisî (ö. 1531[?]) *Selim-nâme* adlı eserinin sonunda kendi hayatıyla ilgili bilgiler paylaşmakta ve “6 dilde gazel yazabildiğini” övünerek söylemektedir⁶:

Şâ'irem işte ortalıkda sözüm
Altı dilde gazel direm men özüm

Türkî dir men revân Nevâyî gibi
Fârisîde hemân Binâyî gibi

'Arabî söylerem velî Kürdüm
'Aybsız Tanrıdur budur hûrdum

Ermenî dilini kemâlince
Bilürem Hindî dahı hâlince

Oldum idi müderris ü kâdî
Hem hatîb-i zemâne-i mâzî... (Şükrî-i Bitlisî, 1997, 312; Âşık Çelebi, 2010, 1431)

Şükrî'nin bu mısraları, âlim-şairin kendini tanıtırken dil becerisini gündeme getirmesi bakımından dikkate değerdir. Bu anlamda Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe, Ermenice ve Hintçe gibi farklı dillerde şiir yazabilen Şükrî, meşhur kişilerle kendini karşılaştırarak bu yönünü öne çıkarmaktadır. Başka bir deyişle özgeçmişini sunan şair, şiirdeki maharetlerini sıralamaktadır (Tökel, 2019, 87). Şairin kendisiyle ilgili bilgiler verdiği bu kısmın şuara tezkirelerinde paylaşılması da oldukça önemlidir.

Sadece şuara tezkirelerinde değil dönemin diğer biyografik kaynaklarında da farklı dillerde şiir yazma kabiliyetine dair notlar düşüldüğünü söylemek gerekir. Gelibolulu Mustafa Âlî *Künhü'l-Ahbâr*'da şairlerin hayat hikâyelerine yer verdiği kısımlarda onların dil becerileriyle alakalı bilgiler paylaşmaktadır. Bunların diğer şuara tezkirelerine benzer şekilde şairleri tanıtıcı nitelikte kısa bilgiler olduğunu söylemek gerekir. Bunun yanında Taşköprülüzâde'nin *eş-Şekâ'ik* adlı eserine bu açıdan bakıldığında bazı âlimlerin farklı dillerde şiir yazdığına dair ifadeler

⁶ Söz konusu eser Mustafa Argunşah tarafından incelemeye birlikte yayınlanmıştır. Bkz. (Şükrî-i Bitlisî, 1997)

bulunmaktadır. Bu hususta Taşköprülüzâde'nin özellikle Arapça kaside konusunda başarı gösteren şairlere ayrı bir yer ayırdığını söylemek gerekir.

Âlim-şairlerin çok yönlü portresinin devamı niteliğinde olan üç dilde şiir yazma kabiliyeti, tezkirelerde çeşitli açılardan konu edilmektedir. Buna göre Osmanlı ilim ve kültür hayatının başlıca kaynakları olan “elsine-i selâse”, yani Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine hâkim olmak ve bu dillerde eserler meydana getirebilmek övgüye yaraşır bir konu olmuştur. Bu çerçevede şuara tezkirelerinin müellifleri, tanıttıkları şairler arasında bu meziyete sahip kişiler üzerinde ayrıca durmuş, bazı yerlerde onların farklı dillerdeki şiirlerinden örnekler vermiştir. Ayrıca burada âlim-şairler ekseninde Arapça ve Farsça merkeze alınmış olsa da Ahmed Paşa (ö. 1496-97) gibi bazı münferit örneklerin Rumca gibi farklı dillere ilgi duyup bu dillerde kalem oynattığı bilinmektedir. Nihai olarak sadece şuara tezkirelerinde değil, diğer tarihî ve biyografik kaynaklarda da âlim-şairlerin bu dillerde şiir yazabilmesi üzerinde durulmuş ve bu kabiliyete sahip şairlerden övgüyle söz edilmiştir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında ilmiye sınıfından yetişen şairleri “âlim-şair” kavramı etrafında değerlendirmeyi teklif eden bu yazı, âlim-şair kavramının detaylı bir açıklaması ve âlim-şairlerin temel portre özelliklerinden oluşmaktadır. Kadılık ve müderrislik başta olmak üzere muit, danışment, müftü, kazasker ve şeyhülislam gibi ilmiye sınıfının çeşitli kademelerinde görev yapan âlim-şairler, bir taraftan mesleklerine devam ederken diğer taraftan da edebî ve kültürel faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Bu anlamda hem “âlim” hem de “şair” kimliklerinin ikisini de bünyesinde barındıran bu kişiler, çok yönlü bir kişilik olarak öne çıkmaktadır. Bu tanımlama şairlerin meslekî özelliklerinden hareketle ortaya çıkarılmasına rağmen eğitim süreçleri ve ilişki ağları başta olmak üzere onlarla ilgili pek çok unsurun şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

XVI. yüzyılda yazılmış şair tezkirelerinden hareketle âlim-şairlerin portre özelliklerine bakıldığında üç temel özellik göze çarpmaktadır. Âlim-şair kavramının doğası gereği “ilim sahibi olma” durumunun onlarda bir mizaç hâline dönüştüğü görülmektedir. Bu çerçevede tezkire müellifleri “ilme meşgûl”, “ulûmu tertib üzere görmek”, “tarîk-i ilme sülûk”, “ulûm-ı zâhiri kesb etmek”, “câmi-i ulûm u fûnûn”, “makâm-ı tahsîl ü tekâmîlde”, “ilmiyle âmil”, “tarîk-i ilmi aslıncâ görmek” ve “tahsîl-i ilm ü kemâlde” gibi tabir ve ibarelerle şairlerin ilmî birikimine ve eğitim sürecine vurgu yapmakta, ilim sahibi olan şairlerden övgüyle söz etmektedir. Bunun yanında âlim-şairler bir taraftan fıkıh, tefsir, kelim ve usul gibi yüksek dinî ilimlerde söz sahibiyken diğer taraftan farklı meziyet ve kabiliyetlerle kendilerini geliştirmişlerdir. Âlim-şairlerin çok yönlü olma özelliği kapsamında değerlendirdiğimiz bu husus, onları diğer şairlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Âlim-şairler ilim dallarında çok yönlü olabildiği gibi çeşitli sanat ve hünelerinde kendilerini geliştirerek farklı meziyetlere sahip olmuşlardır. Bu durum ise tezkirelerde “zû-fünûndur”, “her fende duhûlî var”, “ekser-i ulûmu tahsîl ve tekâmîl”, “envâ-i

fezâyille ma'rûf", "enva'-ı 'ulûm ve aksâm-ı fûnûna kadir", "her hünlerde mâhir" gibi ifadelerle zikredilmekte ve kendisini farklı açılardan geliştiren şairlerden övgüyle söz edilmektedir.

Âlim-şairlerin meslekî ihtiyaçlarının bir gereği olarak Arapça ve edebî faaliyetlerin bir ürünü olarak Farsçayı iyi derecede biliyorlardı. Bunun neticesinde âlim-şairlerin büyük bir kısmının "elsine-i selase", yani Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde şiir yazma kabiliyetine sahiptir. Diğer özelliklerde olduğu gibi bu durumun da tezkire müellifleri tarafından övgüye layık bir konu olduğu görülmektedir. Bununla ilişkili olarak tezkirelerde şairlerin farklı dillerde yazdığı şiirlerden örnekler verilmektedir.

XVI. yüzyıl şuara tezkirelerine genel hatlarıyla bakıldığında âlim-şairlerle ilgili bir dikkatin söz konusu olduğu ve buna dair benzer bir terminolojinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sehî Bey ve Bağdatlı Ahdî'nin tezkirelerinde âlim-şairlere ayrı bir yer ayrılması bunu en iyi şekilde göstermektedir. Ayrıca Sehî Bey, Latîfî, Bağdatlı Ahdî, Beyânî ve Gelibolulu Âlî gibi tezkire yazarları şairlerin ilmiye sınıfından gelmesi ve ilim sahibi olması gibi durumları daha genel ve soyut ifadelerle anlatırken Âşık Çelebi ve Kınalızâde gibi müellifler bu durumları detaylı bir şekilde açıklamış ve âlim-şairlerle ilgili daha geniş biyografik bilgiler vermişlerdir. Bu anlamda âlim-şairin kimin yanında yetiştiği, hangi hocalardan ders aldığı, kimden mülâzım olduğu, hangi medrese ve şehirlerde görev yaptığı gibi konular üzerinde durmuşlardır. Bu sebeple söz konusu tezkirelerde dönemin eğitim ve öğretim faaliyetleri, hoca-talebe ilişkileri ve mülâzemet durumuyla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Kınalızâde tezkiresinin bir nevi özeti mahiyetinde olan Beyânî tezkiresinde ise genel ifadelerle yer verilmekle birlikte ilmiye sınıfı şairleriyle ilgili bilgiler özetlenmekte ve âlim-şairin medrese eğitimiyle ilgili süreçlerine dikkat edilmektedir. Dolayısıyla tezkire müellifleri âlim-şairlerle ilgili biyografik bilgiler verme konusunda farklı yönelimler gösterse de onların tanıtımı ve methedilmesiyle ilgili benzer ifadelerle başlamışlardır.

Âlim-şairlerle ilgili tartışmaları yukarıdaki bilgilerle sınırlandırmamak gerekir. Burada onların portresini ortaya çıkaran üç temel özellik tartışılmakla birlikte konuyu farklı yönlerden değerlendirmek mümkündür. Onların yetişme süreçleri, aldıkları eğitim, kurdukları ilişkiler, buldukları muhitler, şiir yazma süreçleri ve meslekî özelliklerinin şiirlere yansımaları gibi hususlar konunun farklı açılardan tartışılmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

Açıkgöz, Namık. "Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı". *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*. 157-172. Ankara: TTK Yayınları, 1990.

Ahdî. *Gülşen-i Şu'arâ*. haz. Süleyman Solmaz. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdigulsen-i-suara.html>

- Aksoy, Hasan. "Kınalızâde Ali Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/416-417. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Âşık Çelebi. *Meşâirü's-Şu'arâ: İnceleme-Metin*. haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2018.
- Atçıl, Abdurrahman. *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar*. çev. Gürzat Kami. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Beyânî. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. haz. Aysun Sungurhan Eydurhan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html>
- Beyazıt, Yasemin. *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Bilkan, Ali Fuat - Çetindağ, Yusuf. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Can, Betül. "Osmanlı Medrese Müfredat Programlarında Arapça'nın Yeri (XVII.-XVIII. Yüzyıl)." *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuat Aydın vd. 143-174. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Can, Betül. "Tanzimat Öncesi Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemleri". *Ekev Akademi Dergisi* 14/44 (2010), 305-320.
- Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde [Eserleri]". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Demir, Özlem. *Ebu'l-Fazl Mehmed b. İdrîs el-Bitlisî'nin Serîde-i Âsâr ve Harîde-i Ahbâr'ı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Kevâkib-i Seb'a'ya Göre Osmanlı Medreselerinde Arap Dili ve Belagati Öğretimi." *Osmanlı'da Dil ve Edebiyat*. ed. Bayram Ali Kaya - Feyza Betül Aydın. 153-166. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2018.
- Gelibolulu Mustafa Ali. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. haz. Mustafa İsen. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- Güleç, İsmail. "Âşık Çelebi'nin (ö. 1572) Meşâirü's-Şu'arâ'sında Kurmacanın Yeri ve İşlevi. VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı. ed. Mustafa Özkan vd. 201-224. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2014
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Bilim Mirası: Birinci Cilt Mirasın Oluşumu, Gelişimi ve Meseleleri*. İstanbul: YKY, 2017.
- İnalcık, Halil. *Has-Bağçede 'Ays u Tarab: Nedîmler Şâirler Mutribler*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2018
- İpşirli, Mehmet - Demir, Ziya. "Sâdî Çelebi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmîyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021
- İsen, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şuarâ*. haz. Aysun Sungurhan Eydurhan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html>
- Kocatürk, Olcay. *Şairin İlimle İmtihani: Nev'î'nin Şiiri Üzerine Metinlerarası Bir İnceleme*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020.
- Kortantamer, Tunca. "Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu." *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 11/11 (1991), 215-228.
- Kut, Günay. "Lâmi'î Çelebi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/96-97. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Latîfî. *Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Niyazioğlu, Aslı. *17. Yüzyıl İstanbul'unda Rüyalar ve Hayatlar*. çev. Ayşen Anadol. Doğan Kitap, 2020.
- Özcan, Abdülkadir. "Ebülfazl Mehmed Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/356-357. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özyürek, Dursun. "Klasik Türk Edebiyatında Âlim-Şairler (XV ve XVI. Yüzyıl). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Sehî Beg. *Hest Bihîst*. haz. Haluk İpekten vd. PDF: Kültür Bakanlığı, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>
- Solmaz, Süleyman. *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî - Gelibolulu Âlî-Kınalızâde Beyânî) Şairin Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Şükrî-i Bitlisî. *Selîm-nâme*. haz. Mustafa Argunşah. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Tolasa, Harun. *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebî Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şairi de Okur'du*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şairi Diyor ki*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.